

Emperyalizm ve Kapitalist Endüstrileşme

Ceviren FATMA GÜZELSOY

Emperyalizmin, sosyalist olmayan az gelişmiş ülkelerle olan ilişkileri hakkındaki günümüzün Marksist görüşleri böyle ülkelerde bağımsız ekonomik gelişme ya da bağımsız endüstrileşme umudunun hiç olmadığı veya çok az olduğu (Sosyalist bir tercihte bulunmadıkları sürece) ve böyle bir gelişmeyi engelleyen geri kalmışlık, az gelişmişlik, bağımlılık¹ karakteristiklerinin emperyalist tahakkümün zorunlu sonuçları olduğudur. Bugün emperyalizm teorisinin kendini içinde bulduğu tartışmalı duruma rağmen, bu vargılar emperyalizm üstüne son bir sempozyuma katılanların tümü tarafından genellikle benimsendi.² Tersine, bu yazının ana konusu, ampirik gözlemlerin, önemli sayıda başlıca az gelişmiş ülkeler için endüstrileşmeyi içeren başarılı kapitalist ekonomik gelişme umutlarının oldukça yüksek olduğunu gösterdiği; kapitalist endüstrileşmede önemli bir gelişmenin zaten elde edilmiş olduğu; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ki dönemin Üçüncü Dünya'da kapitalist toplumsal ilişkiler ve üretici güçlerde (özellikle endüstrileşme) büyük bir atılımla belirlendiği; bu gelişme için engeller olsa bile bunların geçerlikte olan emperyalist - Üçüncü Dünya ilişkilerinden değil, fakat hemen hemen tamamıyla Üçüncü Dünya'nın kendi içsel çelişkilerinden köklendiği; emperyalist ülkelerin politikaları ve Üçüncü Dünya üstündeki tüm etkilerinin gerçekte onun endüstrileşmesinden yana olduğu; Üçüncü Dünya'yı emperyalist ülkelere tabi kılan bağımlılık bağlarının önemli ölçüde gevşediği ve gevşemekte olduğu, bunun sonucunda kapitalist dünya içindeki güç dağılımının gittikçe daha az eşitsiz (daha eşit) hale geldiğidir.*

Yanlış anlaşılmayı önlemek için, bunların hiç birinin emperyalizmin artık varolmadığının ifadesi olmadığını en başında belirtmeliyiz. O, eşitsizlik, tahakküm ve sömürü sistemi olarak varlığını sürdürmekte. Dileğimiz değişme öğelerini göstermek. Marksist bilim adamlarının bağımlılık olgusuna, tam bu olgunun kendisi önüne geçilmez bir yokoluş içindeyken, azamî dikkati göstermeleri gerektiği eşi görülmemiş değilse bile şaşırtıcı bir ironi.* Bu sorunların siyasal önemi, ölçülemeyecek kadar. Son derece karmaşık bir biçimde süratle değişen bir dünyada, Marksizm'in toplumu değiştirme gücünün temelde dayandığı Marksist çözümlemenin gerçeği ciddi bir şekilde gerisinde kalması, durumdaki yeni öğelerin gözden kaçması ve bunun sonucunda ortaya çıkan çarpıklığın devrimci stratejiyi kesin olarak zayıflatması ihtimali vardır.

Tehlike özellikle, sınıfsal güçlerin uluslararası ilişkilerinin yanlış anlaşılmasındadır. Bu ilişkilerde en önemli öğe

* Bu tezin oldukça abartmalı olduğu açık. İleri sürülen iddialar aşağıda ayrıntılı olarak ele alındıkça, gerekli eleştiriler yan notlarda verilecektir.

* Bu «yokoluş» kendiliğinden gerçekleşmiyor. Belirleyici rolü sosyalist ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin anti-emperyalist mücadelesi oynamakta.

Üçüncü Dünyada kapitalist gelişmenin başarısı ya da başarısızlığı olmalıdır. Burada başarılı kapitalist gelişmeden, meta üretiminin en yüksek biçimini temsil eden bir toplumsal sistem olarak sermayenin sürekli yeniden üretimi için uygun ekonomik, toplumsal ve siyasal koşulları sağlayan gelişme anlaşılıyor. Aşağıda incelediğimiz, bu gelişmenin değişik yönleridir. Bu açıdan ortaya konulduğunda, sorun, kitelerin ihtiyaçlarını (ya da «ulusun sorunlarını») tatmin eden bir süreç olarak «gelişme»nin (bazen kapitalist gelişme) yeterliliğini analiz eden (çözümleyen) birçok otorite tarafından ortaya konulandan, ayrılıyor. Bu yazıda, bugün az gelişmiş ülkelerin karşı karşıya olduğu en acil sorun: Tarımlarının geriliği ve bunun sonuçları; ekonomilerinin eşitsizliği ve dengesizliği de tartışılmayacak. Burada bütün yapılmak istenen, kısaca da olsa, kapitalist endüstrileşmenin güncelliğini göstermek ve ortaya çıkan bazı sonuçlar üzerinde durmak.³

GENEL BÜYÜME

Tersine iddialara ve kehanetlere rağmen, savaş sonrası dönemde, bütün olarak alındığında az gelişmiş dünya, endüstrileşmede hatırı sayılır bir ilerleme gösterdi. Daha 1950'lerde Üçüncü Dünya, dünyadaki imalat çıktısının, savaş öncesinde ürettiğinden daha büyük bir oranını üretmişti. Gelişmiş kapitalist ülkeler 1937'de, Latin Amerika, Afrika ve Asya'nın imalat çıktısının 9 katını üretmişken, 1959'da bu oran 7/1'e düştü.⁴ Üstelik imalat çıktısının, az gelişmiş dünyada, gelişmiş kapitalist dünyanınkinden daha hızlı büyüme eğilimi 1960'lara kadar sürdü -imalat çıktısı, 1960 - 61 arasında ileri kapitalist dünyada %6 büyürken, Üçüncü Dünya'da %7 oranında büyüdü.⁵ Bu, 1960'larda gelişmiş kapitalist dünyada endüstriyel büyümenin tarihi standartlara göre olağanüstü yüksek olduğu gerçeğine rağmen böyleydi; genel büyüme, 1960'lar için on yılda % 50'yi öngören ünlü OECD Büyüme Hedefi'ni rahatlıkla aştı. (Bkz. Tablo: I ve II)

TABLO : I

Kıtalar İtibariyle Dünya Sanayi Üretimi 1937 - 1959
(1955 fiyatlarıyla milyar dolar olarak net değerler)

	1937	1950	1955	1957	1959
Kuzey Amerika	50.5	97.8	121.9	126.7	133.2
Batı Avrupa	50.2	62.6	88.2	97.0	105.8
Okyanusya	1.8	3.1	4.0	4.4	5.2
Ara Toplam	103	164	214	228	244
Latin Amerika	4.2	8.1	10.5	11.7	13.9
Japonya	2.8	1.7	4.0	5.8	7.4
dışında Asya	6.9	6.3	11.3	15.2	18.6
Afrika	0.5	1.6	2.3	2.5	2.8
Ara Toplam	12	16	24	29	35
Toplam	115	180	238	257	279

* Az gelişmiş ülkelerin de belirli bir gelişme içinde oldukları kuşkusuz. Ancak iki ülke grubu arasındaki farkın kapanıp kapanmadığını görmek için 1959'dan sonraki dönemin verilerini de incelemek gerekir. Ayrıca aradaki farkın azalması bile rahatlıkla emperyalizme olan bağımlılığın artışı ile birlikte gerçekleşebilir.

TABLO : II

İmalat Sanayi Üretiminde Yıllık Büyüme Oranları, 1937-59
1937-50 1950-55 1955-57 1957-59

Kuzey Amerika	5.2	4.5	1.9	4.7
Batı Avrupa	1.7	7.1	4.9	3.3
Okyanusya	4.3	5.2	4.9	4.6
Latin Amerika	5.2	5.3	5.6	5.3
Asya	-0.6	12.4	16.0	4.1
Tümü	3.6	5.7	3.9	4.2

Kaynak: Maizels, aynı yerde, s. 23, Dikkat: Komünist ülkeler dışında tutulmuştur.

Görünürdeki bu başarının, çok küçük endüstriyel temelle birleşen yüksek istatistiksel büyüme oranlarına bağlanabileceği ve onun için de aldatıcı olduğu, yahut da adam başına çıktı açısından gelişmiş kapitalist ülkelerdeki ile kıyaslanınca az gelişmiş ülkelerin tuttuğu düzeyin oldukça düşük olduğu iddia edilebilir. Fakat uzunca bir dönem için tek tek ülkelerin rakamlarını gözden geçirme, birçok az gelişmiş ülkenin, imalat çıktısında, endüstrileşmiş bulunan ekonomilerden daha süratli büyüme oranı sağladığını gösterecektir. (Tablo: III).⁶ Dahası, bütün olarak alındığında Üçüncü Dünya'nın savaş sonrası endüstrileşmedeki ilerlemesinin istisnai özelliği, daha önce görülmemiş uzunlukta bir dönem boyunca koruduğu hızıdır.⁷ Üçüncü olarak, bu endüstrileşme ne savaş, ne de dünya bunalımının Üçüncü Dünya'yı ileri kapitalist ülkelere «kopardığı» bir dönemde yer almıştır (ve almaktadır). Ve yine de Gunder Frank'ın böylesi bir endüstriyel ilerlemeyi açıklamada en etkin olarak kabul ettiği bu «koparma»dır (bir dereceye kadar «gelişen az gelişmişlik» ve «artan kutuplaşma» tezleri dışında).⁸

TABLO : III

Bazı Ülkeler İçin İmalatta Yıllık Ortalama Büyüme Oranları 1951 - 69

Brezilya	7.8	Panama	14.2
Kosta Riko	9.7	Peru	7.5
İran	11.2	Filipinler	8.5
Irak	6.8	Puerto Riko	6.5
Jamaika	5.0	Singapur	14.8
Ürdün	15.2	Taiwan	16.1
Kore (Cum.)	16.9	Tayland	8.7
Malezya	6.4	Trinidad ve Tobago	10.0
Meksika	7.4	Türkiye	11.5
Nikaragua	7.6	Venezuela	10.5
Pakistan	15.0	Zambiya	13.8

NOT: Yukarıdakiler, International Bank'ın haklarında oldukça kesin istatistikler topladığı 75 ülkeden Chenery'nin seçtiği ülkelerdir. Chenery içlerinden, benim İsrail, Yunanistan, Japonya, Yugoslavya, Bulgaristan ve İspanya'yı çıkardığım, en hızlı büyüyen 29 ülkeyi seçmiş (Fildişi Sahili için hiç bir veri yok).

Kaynak: H.B. Chenery, «Büyüme ve Yapısal Değişim», *Finance and Development* Cilt 8, No: 3, Eylül 1971, s. 25-6.

Kesin ki, az gelişmiş ülkelerde adam başına imalat çıktısındaki büyüme emperyalist ülkelerdekinden geri kalmakta; bunun nedeni kısmen az gelişmiş ülkelerdeki savaş sonrası görülmemiş derecede nüfus artış oranlarıdır. Fakat kıyaslama zemini olarak adam başına imalattaki çıktı büyümesini almak ortaya konan iş için fazlasıyla geniş kapsamlı bir ölçütü uygulamaktadır. Aynı şey adam başına toplam çıktıda büyüme için de sözkonusudur. Açık ki hayat standartları bakımından adam başına büyüme oranları en uygun ölçüttür. Fakat dünya endüstriyel gücünün dağılımı ve pazar büyümesi açısından (ki bunlar eldeki sorunla daha ilgilidir.) ana konu adam başına olmaktan çok toplam büyüme oranlarıdır.*

GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

Az gelişmişliğin tasfiyesinde modern imalatın ilerlemesi en önemli öge kabul ediliyorsa, az gelişmiş ülkelerde imalatın, gayri safi yurtiçi hasıladaki oranı, çok yaklaşık olsa bile, yararlı bir görelî göstergedir.⁹ Rakamlar oldukça etkileyici. Gelişmiş kapitalist ülkelerde 1960-64'te imalatın gayri safi yurtiçi hasılaya katkısı %31.1'ken, bütün olarak az gelişmiş ülkelerde gayri safi yurtiçi hasılda imalatın oranı 1950-54 arasında %14.5'ten 1960-64'te 17.9'a yükseldi.¹⁰ *Az gelişmiş ülkelerdeki oran, daha şimdiden gelişmiş ülkelerin oranlarının yarısından fazla durumda.**

II. BAĞIMSIZLIK VE ENDÜSTRİLEŞME

Üçüncü Dünya'da, endüstrileşmenin hızlı ve yaygın bir biçimde sağlandığı savaş-sonrası dönem sık sık «neo-kolonyalizm» dönemi olarak nitelendiriliyor. Bu terim hemen hemen bütün eski kolonyal ülkeler tarafından kazanılan biçimsel, siyasal bağımsızlığın, gelişmiş kapitalist (emperyalist) ülkelerin Üçüncü Dünya üzerindeki tahakküm ve sömürsünü gerçekte değiştirmedikleri görüşünü belirtmeyi amaçlıyor. Sonuç olarak, «neo-kolonyalizm» biçimsel siyasal bağımsızlığın, çevre (uydu) ülkelerde (periphery) bağımsız endüstrileşme ihtimalini önemli ölçüde arttırmadığını ifade ediyor.

Fakat açık ki, eşitsizlik hiç azalmadan varlığını sürdürmekte olsa bile (ki öyle değildir) eşitsizliğin karakteri, savaştan bu yana elde edilen endüstrileşme ile az değil, önemli ölçüde değişti.¹¹ Yukarıda biraraya getirilen ve aşağıda sunulan veriler aslında savaş-sonrası dönemin sadece eşitsizliğe dayanan ilişkilerin karakterinde bir değişikliğe değil, fakat eşitsizlikte önemli ölçüde ve sürekli bir azalmaya da tanık olduğu sonucuna kaçınılmaz olarak götürüyor. Bu nedenle «neo-kolonyalizm» terimi, emperyalist tahakküm ve sömürüyü vurgulaması bakımından sahip olduğu bazı üstünlüklere rağmen hem nedenler (biçimsel egemenliğin kazanılmasının oynadığı rol olarak) ve hem de sonuçlar açısından, durumdaki yeni ve dinamik unsurları gözden kaçırdığı için yanıltıcı.

Biçimsel bağımsızlığın doğurduğu ekonomik sonuçları

* Kullanılan veriler yerine «adam başına» rakamlar kullanılacak olursa, az gelişmiş ülkelerin durumu daha zayıf bir görünüm alacak ve aradaki farkın kapandığı izlenimi de zayıflayacaktır.

* B. Warren'ın bu görüşü desteklemek amacıyla verdiği örneklerle çeviride yer vermedik.

TABLO : IV
Az gelişmiş Ülkelerin Ekonomileri Üzerine Temel Veriler
(Toplam GSMH'ya Göre Sıralanmıştır) (a)

Ü L K E L E R	(i)	(ii)	(iii)	(iv)	(v)	(vi)	(vii)	(viii)
	Toplam GSMH 1969 - milyon ABD doları	000 olarak toplam nüfus	adam başına GSMH - A B D doları	adam başına GSMH'da yıllık büyüme 1960 - 70	yıllık nüfus büyümesi 1960 - 70	GSMH'da yıllık büyüme (iv+v) 1960 - 70	toplam aktif nüfus içinde imalatta çalışan nüfus yüzdesi	GSYH içinde imalat çıktısı yüzdesi
Hindistan	47700 ^(b)	537000	89	1.2	2.3	3.5	9.5 (1961)	13 (1967)
Brezilya	31200	92300	338	2.4	2.9	5.3	—	19 (1968)
Meksika	29400	48900	600	3.7	3.5	7.2	16.7 (1970)	30 (1967)
Arjantin	19900	24000	828	2.5	1.5	4.0	25.1 (1960)	28 (1969)
Pakistan	16500 ^(d)	126700	129	2.4	2.7	5.1	9.5 (1968)	10 (1967)
Türkiye	13000	34000	380	3.9	2.5	6.4	7.1 (1965)	15 (1969)
Endonezya	12100 ^(e)	117600	104	1.0	2.0	3.0	5.6 (1964-5)	9 (1968)
Venezuela	9600	10000	961	2.3	3.5	5.8	18.6 (1971)	16 (1960)
İran	9100	27900	327	5.4	3.0	8.4	16.7 (1966)	32 (1967)
Filipinler	8100	37200	219	2.9	3.5	6.4	11.4 (1970)	14 (1969)
Güney Kore	7100	31100	228	6.8	2.5	9.3	13.2 (1971)	21 (1969)
* Şili	6200	9600	664	1.6	2.4	4.0	23.2 (1971)	28 (1969)
Kolombiya	6200	20500	302	1.7	3.2	4.9	12.8 (1964)	18 (1969)
Tayland	6200	34700	181	9.4	3.1	8.0	3.4 (1960)	14 (1969)
Mısır	6100	32500	188	1.7	2.5	4.2	12.9 (1966)	8 (1953)
Peru	5100	13200	389	1.4	3.1	4.5	13.2 (1961)	20 (1968)
Taiwan	4800	13800	346	7.1	2.8	9.9	—	20 (1969)
Nijerya	4800	53700	90	0.1	2.5	2.6	—	6 (1966)
G. Vietnam	4400	17900	246	1.0	2.6	3.6	—	11 (1965)
Cezayir	3800	13300	275	1.7 ^(f)	3.0	4.7	6.4 (1966)	8 (1967)
Malayziya	3700	10600	351	3.1	2.9	6.0	—	10 (1967)
Morokko	3100	15100	207	1.0	2.6	3.6	8.2 (1960)	11 (1965)
* Hong - Kong	3100	4000	777	8.4	2.2	10.6	41.4 (1971)	38 (1968)
* Libya	3000	1900	1601	20.4	3.7	23.7	2.1 (1962)	2 (1968)
* Suudî Arabistan	2800	7500	388	8.0	2.7	10.7	—	8 (1968)
* Irak	2700	9200	294	2.5	3.3	5.8	9.5 (1957)	9 (1969)
* Kuveyt	2400	700	3564	—3.4 ^(h)	8.6 ⁽ⁱ⁾	5.2 ^(j)	13.4 (1970)	4 (1969)
* Gana	2200	8700	256	—0.4	2.9	2.5	8.6 (1960)	—
Seylan	2000	12200	162	1.5	2.4	3.9	9.1 (1963)	10 (1969)
Burma	2000	27000	74	0.6	2.2	3.8	—	9 (1967)
* Uruguay	1900	2900	682	—0.4	1.2	0.8	21.0 (1960)	—
* Singapur	1700	2000	844	5.2	2.1	7.3	13.9 (1957)	18 (1969)
Sudan	1700	15300	113	1.0	2.8	2.8	5.0 (1956)	9 (1968)
Zaire	1700	17000	98	2.7	2.1	4.8	3.1 (1955-7)	20 (1968)
* Zambiya	1700	4200	400	7.1	3.0	10.1	2.6 (1969)	8 (1968)
* Ekvator	1600	5900	279	1.7	3.4	5.1	14.0 (1962)	17 (1968)
* Suriye	1600	5900	273	3.4	2.8	6.2	10.7 (1960)	—
Etiyopya	1600	24800	65	2.8	2.1	4.9	—	8 (1967)
Kenya	1400	10000	136	3.6	2.9	6.5	—	11 (1968)
Afganistan	1400	16500	85	0.5	2.1	2.7	—	11 (1968)
* Fildişi Sahili	1300	4200	300	4.5	2.3	6.8	0.8 (1964)	—
* Tunus	1200	500	231	0.5	2.2	2.7	9.5 (1966)	13 (1969)
Tanzanya	1200	12900	96	3.6	2.6	6.2	—	7 (1969)
* Jamaika	1100	2000	545	3.5	2.3	5.8	13.7 (1960)	13 (1969)
* Uganda	1100	8400	118	2.4	2.5	4.9	8.0 (1959)	6 (1968)
* Bolivya	960	4800	188	2.5	2.6	5.1	10.3 (1950)	15 (1969)
Nepal	900	10800	80	0.5	1.8	2.3	—	11 (1966)
* Malta	200	300	642	5.1 ^(gh)	0.2 ^(gi)	4.9 ^(gj)	25.1 (1970)	20 (1969)
Güney Afrika	15800	19600	717	3.0	3.0	6.0	11.3 (1960)	24 (1969)

NOTLAR - TABLO: IV

- (a) Bütün ülkeler UNCTAD (BM Ticaret ve Gelişme Konferansı — United Nations Conference on Trade and Development) *Handbook of International Trade and Development Statistics*, 1972, BM, New York - 1972 tarafından sıralanmıştır; nüfusu 10 milyon veya daha fazla olanlarla, 18 az nüfuslu ülke çeşitli nedenlerle özel olarak birarada verilmiştir. BM tarafından gelişmiş pazar ekonomisi olarak verilen Türkiye de sıralamaya katılmıştır. 18 az nüfuslu ülke yanlarında bir işaret (*) belirtilenlerdir.
- (b) 100 milyon Dolara göre yaklaşık rakam
- (c) 100.000'e göre yaklaşık rakam
- (d) Bengladeş bağımsız olmadan önce
- (e) Batı İriyan için veriler hariç.
- (f) 1963 - 1970
- (g) 1960 - 1969
- (h) Adam başına GSYH
- (i) Sütun (vii) - sütun (iv).
- (j) Toplam GSYH

KAYNAKLAR:

Sütun (i), (ii) ve (iii) UNCTAD *Handbook of International Trade and Development Statistics*, 1972, tablo 6.1'den alınmıştır. Sütun (iv), (v) ve (vi) *Finance and Development* Mart 1973, s. 20-7 (Dünya Banka Atlası'ndan)'den, sütun (iv), (v) ve (vi) daki Kuveyt ve Malta için rakamlar UNCTAD *Handbook*, 1972 tablo 6.2'den, sütun (vii) ILO Çalışma (Labour) İstatistikleri Yıllığı, 1972, tablo 2a'dan, sütun (viii) UNCTAD *Handbook*, 1972, tablo 6.4'ten alınmıştır. Aşağıdaki ülkeler UNCTAD'ın gelişmiş pazar ekonomileri sınıflandırmasından çıkarılmıştır: Lüksemburg ve İzlanda (ekonomik olarak önemsiz oldukları için), Türkiye ve Yugoslavya, Güney Afrika tabii, istisnai bir durum.

küçümsemek, Sol'da moda oldu.* Oysa bir çok eski kolonyal ülkelerde endüstrileşmenin temelini, nesnel ekonomik ve sosyo-politik eğilimler karmaşası ile birlikte biçimsel bağımsızlığın savaş-sonrasında kazanılması oluşturmuştur; endüstrileşmeye hem yol açarak, hem de onu teşvik ederek. Bağımsızlık, kolonyalist gücün tekelini kırarak ve Üçüncü Dünya'nın emperyalistler-arası ve Doğu-Batı rekabetinden yararlanacağı koşulları yaratarak endüstriyel ilerlemeye *yol açmıştır*. Bağımsızlık, daha yüksek bir hayat standardı için halktan gelen baskıları, bunların endüstriyel politikayı tayin edici ana içsel etken oldukları yerlerde, harekete geçirerek endüstriyel ilerlemenin sadece yol açıcı bir koşulu değil *doğrudan nedeni* olmuştur. Daha yüksek bir hayat standardı için yaygın, yerli baskılar bazen Üçüncü Dünya'da savaş sonrası milliyetçiliğin artmasında önemli bir güç olmuştur.¹² Hızlanma belirtileri gösteren milliyetçi akım yalnızca sol veya liberal rejimlere özgü değil. Politik olarak tamamiyle ABD'yle ittifak içinde ve onun global stratejik planlarıyla gönülden

* Biçimsel bağımsızlığın etkisinin tam olarak değerlendirilmesi gerçekten önemli bir sorun. Çünkü biçimsel bağımsızlık çoğu zaman emperyalizmle olan ilişkilerin kırılması anlamını taşıyor. Ve gelişmiş kapitalist ülkelerle olan ilişkilerde köklü olmayan bazı değişiklikler doğuyor. Dolayısıyla biçimsel bağımsızlığın önemini abartmamak gerekir. Öte yandan biçimsel bağımsızlık emperyalizmle bağları koparmasa bile, emperyalizmle olan bazı ilişkileri keskinleştirebiliyor ve bu olgu özellikle kısa dönemli uluslararası politikada önem taşıyor.

TABLO : V
Gelişmiş Kapitalist Ekonomiler Üzerine Temel Veriler —
(1969 - Toplam GSMH'ya göre Sıralanmıştır)

	(i) Toplam GSMH milyon A B D doları (a)	(ii) 000 olarak toplam nüfus (e)	(iii) adam başına GSMH - A B D doları	(iv) adam başına GSMH'da yıllık büyüme 1960 - 70	(v) yıllık nüfus büyümesi 1960 - 70	(vi) GSMH'da yıllık büyüme (iv+v) 1960 - 70	(vii) toplam aktif nüfus içinde imalatta çalışan nüfus yüzdesi	(viii) GSYH içinde imalat çıktısı yüzdesi
Ü L K E L E R								
A B D	947800	203200	4664	3.2	1.2	4.4	26.5 (1960)	28 (1969)
Japonya	166400 ^(c)	102300	1626	9.6	1.0	10.6	25.5 (1970)	33 (1968)
B. Almanya	152800	60900	2512	3.5	1.0	4.5	36.4 (1961)	43 (1969)
Fransa	140100 ^(a)	50300	2783	4.6	1.0	5.6	25.8 (1968)	35 (1969)
B. Krallık	109700	55500	1976	2.2	0.6	2.8	34.8 (1966)	29 (1969)
İtalya	82300	53200	1548	4.6	0.8	5.4	26.5 (1961)	23 (1969)
Kanada	68700	21100	3260	3.6	1.8	5.4	22.9 (1961)	31 (1969)
Avustralya	33000	12300	2660	3.1	2.0	5.1	26.9 (1966)	25 (1968)
İspanya	28700	33000	872	6.1	1.1	7.2	21.9 (1960)	25 (1969)
Hollanda	28300	12900	2196	3.9	1.3	5.2	39.9 (1960)	32 (1960)
İsveç	27900	8000	3490	3.8	0.7	4.5	31.9 (1965)	28 (1969)
Belçika	22900	9700	2372	4.0	0.6	4.6	34.7 (1961)	31 (1969)
İsviçre	18500	6200	2965	2.5	1.5	4.0	39.7 (1960)	—
Danimarka	14000	5000	2860	3.7	0.7	4.4	28.7 (1965)	27 (1969)
Avusturya	12400	7400	1687	3.9	0.5	4.4	28.6 (1961)	—
Norveç	9700	3900	2528	4.1	0.8	4.9	25.5 (1960)	25 (1969)
Finlandiya	9100	4700	1944	3.9	0.6	4.5	24.4 (1970)	25 (1969)
Yunanistan	8400	8800	950	6.6	0.7	7.3	16.4 (1971)	14 (1969)
Portekiz	5800	9600	600	5.3	0.9	6.2	20.3 (1966)	32 (1969)
Yeni Zelanda	5300	2800	1918	2.1	1.7	4.4	26.6 (1966)	23 (1967)
İrlanda	3400	2900	1169	3.6	0.4	4.0	18.5 (1966)	—

NOTLAR - TABLO: V

- (a) Piyasa fiyatlarıyla GSYH
- (b) İnşaat dahil
- (c) Net Yurtiçi hasıla
- (d) 100 milyona göre yaklaşık rakam
- (e) 100.000'e göre yaklaşık rakam

bütünleşmiş olan, örneğin 1964'ten beri Brezilya¹³ ve son olarak İran¹⁴ gibi aşırı sağ kanat rejimlerin ekonomik politikalarında bu, önemli bir öge olabiliyor. Gerçekten de, az gelişmiş bir kapitalist ülke için, politik gericilik, ABD (ya da bir başka) emperyalizme bağımlılık ve onunla ittifak, artı, ekonomik milliyetçilik, daha ileri bir ülke olma çabasında, elverişli bir bileşim olabiliyor.*

MANEVRA VE İNSİYATİF

Biçimsel siyasal bağımsızlık, Üçüncü Dünya'ya zamanla kaçınılmaz olarak ortaya çıkması gereken ve ekonomik ilerlemeyi kolaylaştırıcı olan bir manevra ve insiyatif imkânı sağlar. Üçüncü Dünya ülkeleri, kapitalist devletleri birbirine karşı, Komünist dünyayı kapitalist dünyaya karşı¹⁷ ve özellikle değişik ulusal kökenlerde tek tek yabancı firmaları bir-

* Bu bileşim emekçi kitleler üzerinde en yoğun biçimde baskı uygulaması anlamına geliyor. Diğer bir deyişle, yüksek sömürü oranları sayesinde yüksek gelişme hızları sağlanıyor. Brezilya ile İran'ın durumları dış ekonomik ilişkileri açısından biraz farklı. Brezilya'nın dış borç yükü çok büyük boyutlarda, öte yandan petrol ihracatı sayesinde İran'ın durumu bu açıdan daha rahat.

birine karşı kullanmak için fırsatlardan yararlanarak, pazarlık güçlerini, «olumsuz» yönde artırabilirler. Yabancı yatırıma karşı, özellikle, emperyalist devletlerin aralarındaki ayrılıklardan yararlanmalarını önlemek amacıyla (tek tek ülkeler için yeterli esneklikte), ortak bir politika kurmuş olan OPEC aracılığıyla petrol üreticilerinin veya And Paktı ülkelerinin (Peru, Kolombiya, Ekvator, Bolivya, Şili ve Venezuela) yaptıkları gibi kollektif eylem yoluyla da pazarlık güçlerini «olumlu» biçimde artırabilirler. Azgelişmiş ekonomiler arasında bölgesel ortak eylem ve bütünleşme yönünde oldukça gelişmiş olan eğilim sadece büyük ölçeklerin (özellikle üretim malları endüstrilerinde) avantajlarından yararlanma yolunda bir hareket değil, aynı zamanda potensiyel olarak güçlük bir kollektif pazarlık zeminidir.* Üstelik Üçüncü Dünya devletleri, bölgelerinde bulunan yabancı şirketlere karşı ceza niteliğinde eylemler uygulama yeteneğini gösterdiler; örneğin Irak'da petrolün millileştirilmesi, Mısır'ın Süveys Kanalı'nı millileştirmesi, son olarak, Uganda'nın İngiliz varlıklarına elkoyması, Ghana'da kereste ve madencilikte olduğu gibi yabancı şirketlerin çoğunluk hisselerine, çok kere tek taraflı ilân edilmek suretiyle, el konulması. Bu gibi girişimler, ilkede, kollektif eylemden ayrılmakla beraber, açık ki, Doğu-Batı ve emperyalistlerarası değişmekte olan rekabete dayanıyor. Böylesi ceza niteliğinde eylem tehdidi ihtimali çoğunlukla eylemin kendisi kadar etkili oluyor ve belki de eylemin kendisinden daha sık kullanılıyor.

III. BAĞIMLILIĞIN ANLAMI

Üçüncü Dünya'da, endüstrileşmede bir ilerlemenin olduğu gerçeği ile karşı karşıya gelince sosyalist yazarlar, bunun yalnızca bir başka tür bağımlılığı doğuracağını, yani bağımsız endüstrileşmenin, (ya da ekonomik gelişmenin) mümkün olmadığını savundular. Ne yazık ki, bu sorun genel olarak ekonomik gelişme ya da «bağımsız» ekonomik gelişme (ya da endüstrileşme) anlamında ortaya konuluyor, sanki sosyalist gelişmeden mi, kapitalist gelişmeden mi bahsettiğimiz belirlenmeden bu kavramların bir anlamı olurmuş gibi. Bu yaklaşımda çoğunlukla ortaya çıkan şey belirgin bir sınıfsal içeriği olmayan (işin içine ara sıra sosyalizm lâfı girse de), «bağımsız ekonomik gelişme»nin yürekli bayrağı altında, açık ya da kapalı, oldukça ütöpik bir idealin geliştirilmesi olmuştur. Açık ki, azgelişmiş ülkelerde gerçekleşen kapitalist gelişme bu ideale (tam istihdam, çok yönlü endüstri ve tarım, yeterli konut ve görece eşit gelir dağılımı) uyuşamaz. Onun için de yalnızca sosyalizmin çözüm yolu getirebileceği sonucuna mutlu bir şekilde varılıyor. Bu süreç içinde, gerçek gelişmelerin neler olduğu, ve gelişen kapitalizme bunların nasıl katkıda buldukları önemsenmiyor. Böylece bir çok devrimci, sosyalist olmayan (kapitalist) gelişmenin, Sol'un idealize edilmiş gereklerine erişemediği ve onun için de başarısız olduğu mutlu bir dünyada yaşıyorlar. Bu arada, bu kapitalist «başarısızlık» kendi çapında önemli başarılar elde ediyor olabilir - sosyalist güçlere karşı kendini güçlendiriyor olabilir.

* Bu kollektif eylemleri ancak geniş bir tahlil içinde doğru değerlendirebilmek mümkün. Bu tür eylemlerin en etkili olan OPEC olayı bile birkaç yıl içinde bir sınıra gelip dayandı. Şöyle ki, son yılda bazı petrol ihracatçıları ülkeler zaman zaman fiyat düşürmek zorunda kaldılar. Petrol fiyatlarındaki artışın bir sınıra gelip dayanması kaçınılmazdı. Çünkü, önemi ne denli büyük olursa olsun, petrol de nihayet arzı ve talebi az çok belirli olan bir meta. Gelişmiş ülkeler kısa ve uzun dönemli tedbirler alıp bir yandan talebi kısma, öte yandan alternatif enerji kaynaklarından yararlanma çabalarına girişince OPEC'in de gücü sınıra dayandı. Ayrıca petrol fiyatları fırlarken, gelişmiş ülkelerin üretip sattığı sanai ürünlerin fiyatları da yerinde saymadı. Çeşitli mallardaki fiyat artışları karşılaştırılınca, petrol ihracatçıları ülkelerin kazançlarının ilk bakışta sanıldığından daha az olduğu anlaşılmaktadır. Sorunun ilk bakışta yanıltıcı bir boyutta algılanışında Batı basınının konuyu sunuş biçiminin de önemli etkisi olmuştur.

DÖRT ÖLÇÜT

Ne var ki Bob Sutcliffe, bağımsız endüstrileşme (ya da bağımsız ekonomik gelişme)³¹ kavramına, endüstrileşmenin, temel kabul ettiği 4 unsurunu tanımlıyarak, daha kesinlik kazandırmaya çalıştı. Bunlar, gelişmenin yerli (iç) pazara dayalı olması gerektiği; gelişmenin geniş bir endüstriyel çeşitlilik alanını kapsamaması gerektiği; gelişmenin, azgelişmiş ülkenin yabancı fonların kullanımını denetleyebildiği durumlar hariç, dış finansmana dayanmamasının gerektiği, çok yönlü bir endüstriyel yapıya sahip olma ile paralel, «bağımsız teknolojik gelişme»nin var olmasının gerektiğidir.

Hemen farkedilecektir ki, böyle bir bağımsız endüstrileşmenin varsayılan imkânsızlığı, Üçüncü Dünya için endüstrileşme ihtimalinin çok az ya da hiç olmadığına dair önceki iddialardan büyük ölçüde ayrılıyor. Onun içindir ki Sutcliffe'in, bu tanıma dayanarak, bugünlerde bağımsız kapitalist endüstrileşmenin imkânsız olduğu sonucuna varabilmesi garip.³² * Fakat onun gelişme tanımı, ciddi bir tanım olduğundan, bu bölümün geri kalanında, ileri sürdüğü öğeleri sırasıyla daha yakından inceleyeceğiz.

Savaş sonrası gelişmede azgelişmiş ülkelerin çoğunluğu için başta gelen sektör, ya da başta gelenlerden biri *kesin ve etkin bir şekilde yurt içi (yerli) pazara dayalı imalat* olmuştur. 1950 - 56 dönemi içinde, bütün olarak azgelişmiş ülkeler imalatlarını alt yapının 3 katı, tarım ve maden endüstrilerinin 2 katı hızla genişlettiler.³³ 1960 - 68 dönemi içinde gayri safi yurtiçi hasıladaki toplam büyüme içinde imalatın oranı %24'ün altına düşmedi, ki bu, bütün diğer sektörlerinkinden daha büyük bir katkıydı.³⁴ BM Endüstriyel Gelişme Örgütü (UNIDO - United Nations Industrial Development Organization), *imalatta bu genişleme içinde dış talebin oluşturduğu oranın 1/10'u aşmadığını belirtiyor.*³⁵

Sermaye ve ara mallar sektörlerindeki çeşitliliğe gelince demir-çelik, petro-kimya, gemi yapımı, kamyon yapımı, uçak endüstrisi, lokomotif ve diğer demiryolu donatımı, çimento, elektrikli makineler, makina gereçleri, elektrikli olmayan ağır makina ve benzerleri de dahil, birçok azgelişmiş ülke, ağır endüstrilerindeki gelişmeyle övünebilecek durumda * UNIDO'nun 1969'daki ilk *Endüstriyel Araştırma'sı*, son yıllarda azgelişmiş ülkeler tarafından elde edilen, imalat çıktısındaki %7 büyümenin temelinde, ağır endüstride kararlı bir büyüme çabasından ileri geldiğini (yılda %9'un üstünde bir ortalama yıllık büyüme) belirtiyor. Bu endüstrilerde büyümenin daha önceki on yıllardan daha istikrarlı ve daha hızlı olduğuna ve son yıllarda kâğıt ürünleri, kimyasallar, petrol ürünleri, metal olmayan mineral ürünler, temel (ana) metaller ve metal ürünlerdeki çıktıyı artırmak için gösterilen çabanın çok büyük olduğuna, böylelikle ağır endüstrideki katma değer çok yakında hafif endüstrideki katma değere eşit olabileceğine dikkati çekerek devam ediyor. Bu «gelişen ülkelerin endüstriyel ilerlemesinde bir dönüm noktası olabilir.»³⁶ Bazı ülkeler olağanüstü büyüme oranları elde ettiler. Örneğin ulaşım donatımı grubu 1960-69 arasında yılda ortalama Taiwan'da %21, İran'da %44, Güney Kore'de %35, Meksika'da %14 ve Filipinler'de %12 oranında arttı. Elektrikli makina

* Biz burada Sutcliffe'in görüşünü daha tutarlı buluyoruz. Gerçekten de sayılan dört ölçüt kabul edildiği takdirde, az gelişmiş ülkelerin kapitalist yoldan bağımsız endüstrileşmeyi gerçekleştirmeleri genel olarak imkânsızdır. Bağımlılıkla ilişki açısından özellikle son iki ölçüt gayet önemli, yani gelişmenin dış finansmana dayanmaması (bu, dış finansmandan yararlanılmayacak anlamına gelmez) ve bağımsız teknolojik gelişmenin var olması (bu da her alandaki teknoloji içeride üretilecek anlamına gelmez). Her iki ölçütün birbirleriyle ilişkili olduğu da açıktır.

* Bu ifade oldukça iyimser. Çünkü az gelişmiş ülkelerin çoğunda ağır sanayi kuruluşu denilecek tesisler bugün de çok sınırlı. Ayrıca bunların birçoğu da sosyalist ülkelerle kurulan ekonomik işbirliği sonucunda gerçekleştiriliyor. Nihayet gerek hafif, gerek ağır sanayinin kurulmasında emperyalist ülkelerle olan ilişkilerin özü çok önemli. Birçok durumda bunların kurulması az gelişmiş ülkenin emperyalizmle ilişkilerinin sıkılaştırılması ve kapitalizmin uluslararası düzeyde yeniden üretilmesi anlamına geliyor.

imalâtı endüstrileri aynı dönem içinde yıllık üretimlerini, Taiwan'da %46,7, İran'da %23, Kore Cumhuriyeti'nde (Güney Kore) %35, Meksika'da %14, Hindistan'da %14, Şili'de %7.5, Filipinler'de %11 ve Brezilya'da %9.8 oranında genişlettiler.* Meksika, Brezilya, Arjantin ve Hindistan ihtiyaç duydukları sermaye ve ara mallarının büyük ve artan oranlarını şimdiden üretiyorlar.³⁷ İran, Mısır, Türkiye, Nijerya ve Endonezya aynı yolu izliyorlar ve aynı derecede göreceli geniş aramalar endüstrisine sahip sayılabilirler.³⁸ Böylece Sutcliffe'in öne sürdüğü ikinci ölçüt gerçekleşme yolunda, fakat endüstrinin çeşitliliği tartışmamız gereken teknoloji sorununu da doğuruyor.

DIŞ FİNANSMAN

Üçüncü ölçüt, yani dış finansmana bağlı olma için Sutcliffe, haklı olarak, finansman kaynağının köklerinin de-ğil, kimin denetiminde olduğunun önemli olduğunu savunuyor. Bu daha geniş kapsamlı bir tartışmayı gerektirir. Fakat denetim sorununu hesaba katmadan önce, malî kaynaklar konusunu yerine oturtmalıyız. Burada iki temel nokta var: Toplam rakamlar bakımından az gelişmiş ülkelerde yabancı dolaysız yatırım çok önemli değil. 1966'dan 1969'a kadar Latin Amerika'da yabancı yatırım gayri safi yurtiçi yatırımların %5'den az bir oranını oluşturuyordu;³⁹ bu rakam yeniden yatırılan kazançları da içeriyor. 1964-68 dönemini alarak, Manser, Latin Amerika'da *net doğrudan* yabancı sermaye girişinin, gayri safi birikimin %1.3'ünü meydana getirdiğini hesaplamış. Burada «net», yeniden yatırılan kazanç dışında, gelirden dışa-akımların çıkartılması anlamında;⁴⁰ gayri safi sermaye girişi (yani dışa giden faiz akımı ve yatırım kârı çıkartılmak üzere), gayri safi birikimin %5'ine ulaş-ıyor⁴¹ *

İkinci olarak, malî kaynaklar bakımından, çokuluslu firmaların şubelerinin ve yabancı tâli şirketlerinin faaliyetleri-nin bütün olarak, büyük ölçüde yerel kaynaklardan ve/ya da yeniden yatırılan kazançlardan finanse edildiğini unutmamak çok önemli. Böylece her sektör ve her bölge için (Asya, Afrika ve Latin Amerika) 1957 ve 1965 yılları arasında ABD uluslararası girişiminin toplam varlıklarında büyüme, sadece %21 oranında ABD tarafından finanse edilmişti. Tek başına imalat için oran daha da düşük: Yalnızca %17.⁴² Sonuç olarak, ECLA'nın belirttiği gibi,⁴³ az gelişmiş ülkeler yabancı firmalarla ilişkilerinde bu bakımdan hatırı sayılır etkinlikte bir güce sahipler.

Aslında az gelişmiş kapitalist ülkeler yabancı firmalar üstünde böylesi bir etkinliği ya da herhangi tür bir denetimi ne dereceye kadar kullandılar? Her «iki tarafın» pazarlık güçlerindeki değişimin *yönü* ne?⁴⁴ Böyle bir değişimde (her hangi bir yönde), eğer varsa, engeller ne? Çelişkili öğeler uzlaşamaz mı, ya da kapitalist gelişmeye uygun bir *modus vi-vendi* (geçici anlaşma) kurulamaz mı? Muazzam ekonomik güçleriyle kollarını az gelişmiş kapitalist dünya üzerinde git-tikçe genişleyerek yayan, hükümetlerini yöneten, halklarını acımasız sömürüyle yoksulluk ve işsizlik batağına atan, yol-larına çıkıp kendilerini teşhir eden en ufak bir milliyetçilik belirtisini ezip geçen standart bir çokuluslu şirketler tablosu,

* Burada tek başına ülkedeki üretim artışını vermek yetmez. Bu üretimin kimin, nasıl ger-çekleştirdiği önemlidir. Örne-ğin, üretimi yürüten firma bir yerli kuruluş ile bir çokulus-lu şirketin ortaklığı olabilir. Ayrıca firma tamamen yerli ol-sa bile, esas faaliyeti montaj ola-bilir. Bağımsızlıktan söz eder-ken bu gibi faktörlere bakmak gerekeceği açıktır.

* Oranın ölçülmesi ile yetinme-mek ve bu oranın hangi alan-lara aktığına bakmak gerekli. Genellikle bu akım ekonomi-nin en dinamik kesimlerine yö-neliyor ve oranın gösterdiğin-den daha yüksek bir etki ve denetleme gücü sağlıyor.

işlenilmeye gerek kalmayacak kadar iyi bilinen bir tablo. Ne var ki, geçerlikte olan duruma ve durumdaki değişmeye uy-muyor. Tarihsel veriler az gelişmiş ülkelerin, bağımsızlık ka-zanmalarından bu yana pazarlıktaki durumlarını ve bölgele-rinde faaliyet gösteren yabancı firmaları denetleme güçlerini sürekli geliştirdiklerini açıkça gösteriyor.*

Az gelişmiş ülkelere akan toplam net malî kaynakların bir oranı olarak portfolyo yatırım 1956 - 1969 yılları arasında dü-zenli bir şekilde arttı ve aynı dönem içinde mutlak değerler-de 190 milyon dolardan 1.674 milyon dolara çıktı. Görünüşe bakılırsa bu eğilim hızlanıyor⁴⁵ -bazı bakımlardan ABD'nin 19. yüzyıldaki ekonomik gelişmesine büyük katkısı olan ya-bancı kaynak kullanımına benzer bir durum bu.

* Burada çeviriye dahil edilme-yen bir bölümde B. Warren, yeraltı kaynakları ile ilgili ola-rak az gelişmiş ülkelerin elde et-tikleri payın giderek arttığını, yabancı şirketlerin payının ise gerilediğini ortaya koyuyor. Bu konuda çeşitli maddeler için örnek veriyor.

TABLO : VI
Az gelişmiş Ülkelere Net Özel Malî Kaynaklar Akımı

	1956	1961	1966	1967	1968	1969
Toplam net malî kaynaklar akımı	6.258	9.197	10.348	11.310	13.113	13.571
<i>çinde</i>						
Toplam özel akımlar	2.998	3.098	3.810	4.208	5.963	6.280
<i>çinde</i>						
Dolaysız yatırım (net)	2.350	1.986	2.188	2.118	2.899	2.566
İki taraflı portfolyo		453	505	796	886	1.260
Çok taraflı portfolyo	190	90	15	306	605	414
İhracat kredileri	458	569	1.106	989	1.579	2.040

KAYNAK: T.J. Bynes (der.) *Foreign Resources and Economic Development*, Londra, 1971, s. 11'de P. Ayre, «Az gelişmiş Ülkelerde «Özel Yatırımın Geleceği» Pearson Raporu ve OECD'den alınan verilere dayanılarak hazırlanmıştır.

İMALAT ENDÜSTRİLERİ

Asıl konumuz olan imalat endüstrilerinde, girişimlerin niteliğini ve rant üzerinde, yabancı yatırımcılar ile az gelişmiş ülkeler arasında meydana gelen çatışmaları, yeraltı kaynakları endüstrileri üzerindeki anlaşmazlıklarla karşılaştırarak inceleyebiliriz. Az gelişmiş ülkelerde, tekstil, ev araçları ayakkabı v.b. basit tüketim malları ötesinde bir çok mamul mallar endüstrileri, genellikle hâlâ daha çok yabancı yatırıma ihtiyaç gösterir düzeyde; bu nedenle yeraltı kaynakları endüstrilerinin içinden geçmiş olduğu bazen tamamen millileştirme ile son bulan görüşme, tekrar görüşme ve artan kontrol döngüsünün başlangıcına daha yakınlar. Neticede rant üzerine pazarlık daha az önemli olagelmış; yeraltı kaynakları endüstrilerinde görülen az gelişmiş ülkelerin kârdan aldıkları paylardaki hareketli dalgalanmaları imalat endüstrilerinde de gözlemlemeyi umamamız. Ne var ki, imalat alanında yabancı yatırımların daha çok ev sahibi ülkenin iç pazarlarında ya da, belki bu ülkelerin bölgesel gruplarına satış yaptıkları sürece az gelişmiş ülkelerdeki yabancı tâli şirketler ile şube-

lerin çoğalan sayıları arasındaki artan rekabetin (Tablo: VII, VIII) muhtemel sonucu, azalan kâr oranları⁶⁴ ve katma değer payları ile buna bağlı olarak az gelişmiş ülke tüketicilerinin kazançları ve dövizde daha büyük bir net kazanç ya da daha az net dışa-akım olacaktır.⁶⁵ Buna karşılık Üçüncü Dünya ülkelerinde yabancı yatırım, gelişmiş dünyadaki ihracat piyasası için ürettiği sürece kâr payları üzerinde rekabetin baskısı tabii ki, az gelişmiş ülkelerin döviz gelirini ileri ülkeler tüketicileri lehine düşürecektir.

TABLO : VII

Belirli Bölgelerde İmalât Alanında ABD Kaynaklı Girişimler
Tarafından gerçekleştirilen Yabancı Dolaysız Yatırım,
1929 - 1970

Yıl	Latin Amerika	(Milyon Dolar)	
		Afrika (G. Afrika hariç)	Asya (*)
1929	231	—	76
1936	192	—	54
1943	325	—	68
1950	781	Önemsiz	68
1957	1.280	6	118
1964	2.507	34	349
1970	4.604	100	692

KAYNAK : Vernon, aynı yerde, s. 12 (ABD Ticaret Bakanlığı'nın verilerine dayanılarak hazırlanmıştır) ve *Survey of Current Business*, Ekim 1971, s. 32-3.

(*) 1957, 1964 ve 1970 yıllarında Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya hariç tutulmuştur.

TABLO : VIII

ABD Kaynaklı Çokuluslu Girişimlere Bağlı 187 İmalâtçı
Tali Şirketin Coğrafi Dağılımı, 1903 - 1967

Yıl	Latin Amerika	(Tali Şirket sayısı)	
		Afrika (G. Afrika hariç)	Asya (Japonya hariç)
1901	3	0	0
1919	20	0	5
1929	56	0	18
1939	114	0	22
1950	259	5	33
1959	572	17	83
1963	783	35	179
1967	950	73	237

KAYNAK : Vernon aynı yerde, s. 12, (Harvard Çokuluslu Girişim araştırmasında alınan verilere dayanılarak hazırlanmıştır.)

Şirket faaliyetlerinin, ulusal gelişme hedeflerine uyacak şekilde daha güçlü kontrolü ve biçimlendirilmesi yönünde yer altı kaynakları endüstrilerinde saptadığımız eğilim, değişik ölçülerde ve bazen değişik önem derecesinde imalat endüstri-

lerinde de mevcut. Az gelişmiş ülkeler, gelir sağlama amacıyla ve ödemeler dengesi nedeniyle konulan gümrük vergileri ile diğer vergileri (bazen, hattâ ilk başta, ithalat ikamesi sürecinin bir parçası olarak) artırmışlardır. Bu, metropoliten firmalar tarafından yerel tali şirketlerin kurulmasını teşvik etti. Bu şirketler neredeyse kurulur kurulmaz imalat alanında tecrit olmuş birer yabancı unsur (yani montaj endüstrisinin sadece en son aşamalarını gerçekleştiren, ithal maddeleri ve yakıtları kullanan, büyük ölçüde yabancı personel çalıştıran, fakat en düşük nitelikli iş kolunda faaliyet gösteren v.b. fabrikalar) olarak kalmalarını önlemek için çeşitli baskılarla karşı karşıya kaldılar. İthal maddeleri, yakıtları ve yabancı işgücüne olan bağımlılıklarını, yerli kaynaklar ve yerli işgücünün geliştirilmesi lehine azaltmak için, bu çeşit yatırımlar ulusal ekonomiyle⁶⁶ daha fazla bütünleşmeye itildiler. Gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri gelişme stratejilerini daha kesin olarak belirlediklerinden pazarlıkta daha çok beceri ve tecrübe kazandıklarından, son zamanlarda mamul mallar ihracatını genişletmek için getirilen (her zaman gerekli olmayan) baskılar da dikkati çekiyor. Kritik sektörlerle, gereken teknolojiyle birlikte yeni yabancı (dış) yatırımlar çekmeye şimdi daha çok özen gösteriliyor. Çok önemli sonuçlar elde edilmiş durumda. Tablo IX Latin Amerika için bazı etkileyici rakamlar veriyor; bu kıtanın özellikle Afrika ve Asya'nın yoksul ülkelerine oranla biraz daha önde olmasına rağmen, 3 kıtanın bütün ülkelerinde benzer rakamlar saptanabilir. Değişimin yönü yanılgıya meydan vermeyecek kadar açık.* Elde edilen bu sonuçlar, özellikle, bir durumdaki yeni ve gelişmekte olan unsurları tanımakta isteksiz davranan Sol tarafından çoğunlukla olduğu gibi ihmal ediliyor ya da önemi azımsanıyor.

* Burada aşırı bir genelleme var, çünkü yazarın kullandığı verilerden bu sonuca varmak imkânsız. Aslında Tablo IX bu konuda veri getirmiyor.

TABLO : IX

Latin Amerika'da ABD Kontrolündeki İmalâtçı Tali
Şirketlerin Ödemeleri

Ödemeler	(1957)	
	Miktar (milyon dolar)	Toplam satışlar içinde % olarak oranı
Yerel ödemeler (*) içinde	1.868	81.7
Malzeme, donatım, hizmetler (**)	1.212	53.0
Ücretler ve maaaşlar	354	15.5
Gelir vergileri	149	6.5
Yerel ödemeler	153	6.7
Dış ödemeler içinde	308	13.5
Malzeme ve hizmetler	246	10.8
Geri akan kârlar	62	2.7

KAYNAK : Vernon, aynı yerde, s. 14 (ABD Ticaret Bakanlığı sayımları temel alınmıştır.) Latin Amerika Konseyi Inc. *The Effects of United States and other Foreign Investment in Latin America*, New York, 1970.

NOTLAR : (*) Yedek akçe ve amortisman, ödemelerin dışında tutulduğu için, yerel ve dış ödemeler toplamı, toplam satışlardan daha az.

(**) Malzeme sözkonusu olduğunda, yerel ödemeler; her zaman, sözkonusu ülkede üretilen maddeler için yapılmıyor. Fakat, Vernon'un belirttiği gibi rakamlar bu yatırımların ne denli yerli ekonomiye bağlı olduğunu açıkça gösteriyor.

MAMUL MALLAR İHRACATI

Bütün Üçüncü Dünya'da, ithal ikamesi endüstrileşmesine verilen ağırlık ihracatı geliştirici endüstrileşme yönünde değişti. Buna bağlı olarak, imalat endüstrisinde faaliyet gösteren uluslararası tali şirketler ve şubeler üzerinde, pazarlama şebekelerini az gelişmiş ülkelere kendi ülkelerine ve diğer ileri kapitalist ülkelere ihracatta kullanmaları için de baskılar getirildi. Kârlı bir şekilde yapılabilirse, az gelişmiş ülkelerdeki uluslararası tali şirketlerin, (yalnızca değil, ama özellikle) üçüncü kişilere imalat ürünleri ihraç etmek istememesi için sağlam bir neden yok. Bu nedenle, çokuluslu tali şirketleri ihracata teşvik etmek için her zaman ev sahibi ülkeden baskı gelmesi şart değil. Sonuç olarak Latin Amerika'da çokuluslu şirketlerin mamul mallar ihracatı içindeki payı, toplam imalat çıktısına olan katkılarına oranla daha büyük. 1957'de, Latin Amerika'dan yapılan mamul mallar ihracatının %40'ı ABD bağlı şirketleri (affiliates) tarafından gerçekleştirilmişti.⁶⁷ Aynı şey bazı Asya ülkeleri, özellikle Taiwan ve Güney Kore için de geçerli. Üstelik bu, az gelişmiş ülkeler için, özellikle, imalatta faaliyet gösteren tali şirketlerin satışlarının, Latin Amerika'da olduğu gibi, büyük ölçüde oligopol niteliği gösteren birkaç endüstride yoğunlaştığı ihracatta, önemli bir kazanç. Bu endüstriler örneğin Tablo X'da gösterildiği gibi, ulaşım (öncelikle otomobil), besin ürünleri, makina ve tekstil, deri ve tahta ürünler gibi, görece yoğunlaşmamış endüstrilerdir. Bu oligopolcü yapı özellikle, ileri kapitalist ülkelerde az gelişmiş ülkeler için pazarlar açılmasına neden oluyor ve üstelik sözkonusu endüstriler, tekstil gibi, ileri ülkelerde, örneğin Amerika'da iş çevrelerinden ve sendikalar dan gelen himayeci baskılara hedef olan «problem» endüstrilerden oldukça farklı.⁶⁸ Bununla beraber hiç değilse bazı ülkelerde çokuluslu tali şirketlerin ihracata el atmalarını önleyici ya da kapsamını sınırlayıcı geniş kasıtlamalar uygulandığına dair sık sık ve sağlam kanıtlar öne sürülmektedir.⁶⁹ Ancak, aşağıdaki veriler ve son on yıl civarında Üçüncü Dünya mamul ihraç mallarının dikkate değer başarısı bu kısıtlamaların o kadar güçlü bir engelleyici faktör olamayacağını gösteriyor.⁷⁰ Dahası, diğer veriler de, ihracat sözkonusu olduğunda biçimsel kısıtlamaların uygulamada yararlı bir yol olmadığını kanıtıyor.⁷¹ Fakat bir dereceye kadar yabancı firmaları ihracata zorlamak gerekmiştir; örneğin direnen tali şirketleri, ev sahibi ülkelerin yerli pazarlarıyla olan ilişkilerini azaltmakla tehdit etmek gibi. Genellikle uluslararası akbabalara verilen talihsiz bir kurban gözüyle bakılan Hindistan'daki yabancılarla işbirliği anlaşmaları konusunda bir UNCTAD araştırması, şirketlere uygulanan ihracat kısıtla-

TABLO : X

ABD Kaynaklı Girişimlerin Belirli Bölgelerdeki İmalatçı Bağılı Şirketlerin Satışları. 1968

(Kanada ve Avrupa hariç)

Endüstri	Latin Amerika'da	Diğer bütün ülkelerde
Besin ürünleri	1.490	472
Kâğıt ve benzeri ürünler	301	234
Kimyasallar	1.987	1.743
Kauçuk ürünleri	415	466
Ana ve mamul mallar	561	488
Makina (elektrikli hariç)	402	1.202
Elektrikli makina	591	369
Ulaşım araçları	1.335	1.619
Diğerleri	884	734
Toplam	7.966	7.327

KAYNAK : Vernon, aynı yerde, s. 3 (ABD Ticaret Bakanlığı'nın verilerine dayanılarak hazırlanmıştır) ve *Survey of Current Business*, Ekim 1970, s. 19.

malarını azaltma yolunda hükümet politikasının oldukça kısa zamanda ulaştığı başarıyı açıkça gösterdi. İhracat kısıtlamaları (şartlı türde olanlar dışında)⁷² getiren yabancı işbirliği anlaşmalarının oranının 1964'te %91'den Nisan 1969'da %63'e düştüğü ve Kasım 1970'te %16'yı bulduğu görüldü. Dahası, Nisan 1964 - 1966 ve 1967 - Mart 1969 arasında şartlı türde anlaşmalar, şartsız olanların hemen hemen 2 katı sü- atle azaldı.⁷³

TALI ŞİRKETLER

Tablo: XI'de, uluslararası firmaların Üçüncü Dünya'daki imalatçı tali şirketlerinin yerli mülkiyet oranının ve dolayısıyla kontrolünün genel artma eğilimi⁷⁴ ABD girişimleri üzerinde, kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi 1946'dan önce kurulan tali şirketlerden, «tam hisseli» olanların (sermayenin tümü tali şirketin) oranı üçte ikiyken, 1958-67 arasında kurulanlar içinde bu oran %40'a düştü. 1946'dan önce oranı %8 olan (azınlık hisseli) tali şirketler, 1958 döneminde %20 oranına ulaştılar.⁷⁵ And Paktı ülkeleri, Kolombiya, Ekvator, Peru, Bolivya, Şili ve Venezuela, 1970'ten beri yıllık kâr transferi oranını %14'te sınırlayan tedbirleri içeren bir politikayı kurumlaştırdılar. Bu politika ayrıca yabancı şirketlere faaliyetlerinin kontrol hakkını 15 sene içinde yerli yatırımcılara satma zorunluluğunu yükliyordu.⁷⁶ Afrika'da ekonomik açıdan en önemli ülke olan Nijerya endüstrileşmesinin en başından, 1950'lerin ikinci yarısındanberi, geniş ölçüde ortak girişimleri kullanmakta. Kıscası yabancı girişimlerin mülkiyetini «yerlileştirme» yönünde uzun dönemli bir eğilimin kanıtları mevcut. Latin Amerika endüstrisinin ABD girişimi tarafından «ele geçirilmesi» şeklinde tanımlanan eğilimin, ABD dolaysız yatırımının dış ülkelerdeki imalatçı girişimlerinde son zamanlarda meydana gelen hatırı sayılır atılımın konjonktürel ve geçici bir etkisinden ibaret olması çok mümkündür. Elbette ki, burada bir de dış ülkelerdeki ABD tali şirketleri tarafından anayurda akta-

rılan yüksek ve büyüyen kâr oranı da söz konusudur; fakat bu, «ele geçirme» sürecini daha da sınırlayan bir öge.⁷⁷

TABLO : XI

187 ABD Kaynaklı Çokuluslu Girişimin Azgelişmiş Ülkelerdeki İmalâtçı Tali Şirketlerinin, Kuruldukları Zaman Esas (+) Alınarak, Mülkiyete Göre Sınıflandırılması

Tali Şirketler	Latin			Toplam
	Amerika	Afrika (G. Afrika hariç)	Asya (Japonya hariç)	
<i>1946'dan Önce Kurulanlar</i>				
Toplam	206	2	28	236
Tam - hisseli (*)	129	1	20	150
Çoğunluk - hisseli	33	1	1	35
Azınlık - hisseli	29	0	0	29
Bilinmeyen	15	0	7	22
<i>1946 - 57'de Kurulanlar</i>				
Toplam	340	11	44	395
Tam - hisseli	192	7	24	223
Çoğunluk - hisseli	90	3	13	106
Azınlık - hisseli	38	1	5	44
Bilinmeyen	20	0	2	22
<i>1958-67'de Kurulanlar</i>				
Toplam	750	69	194	1013
Tam - hisseli	345	36	64	445
Çoğunluk - hisseli	210	15	73	298
Azınlık - hisseli	130	15	44	189
Bilinmeyen	65	3	13	81

KAYNAK : Vernon, aynı yerde, s. 23 (Harvard Çokuluslu Girişim araştırmasından yararlanılmıştır).

NOTLAR : (+) Rakamlar sonradan yokolan tali şirketleri de içermektedir.

(*) (Tam - hisseli) ana şirketin %95 ya da daha fazla hisseye sahip olduğu, «Çoğunluk - hisseli» %50 - 94, «azınlık - hisseli» %5 - 49 hisseye sahip olduğu tali şirketlerdir.

Tabii ki, hizmet ve yönetim sözleşmelerinin artan kullanımını yerli mülkiyetin gelişmesini tamamlayıcı bir olgu ve onun doğal sonucudur. Bu eğilimin temelinde azgelişmiş ülkelere yapılan teknoloji transferinin önemi yatıyor. Örneğin Latin Amerika'da, ABD bağlı şirketlerine imalat sektöründeki teknoloji transferi için yapılan ödemeler, kârlılık oranını %11'den %14'e çıkardı; toplam geri akan kârlar içinde oran olarak teknoloji ödemeleri hızla artmakta. Bu eğilim o kadar önemli ki maliyeci, işletmeciler ve iktisatçılar arasında, gelecekte uluslararası firmaların rollerinin bu gidişle, büyük projeler dışında, daha çok, hizmet sözleşmeleri aracılığıyla en ileri (düzeyde) teknoloji ve yönetim uzmanlığı satmak ve geliştirmek olacağına, buna karşılık firmaların doğrudan mali etkinliğinin önemsenmeyecek kadar az olacağına dair yaygın bir kanı var.⁷⁸

Emperyalizmin bir yönü olarak toplam ödemeler dengesi akımı koşulları içinde, yabancı özel yatırımın net döviz etki-

leri aşağıda incelenmiştir; mali bağımlılık üzerindeki tartışmamız henüz bitmiş değil. Ne var ki, imalatta özel yabancı dolaysız yatırım akımlarının kesin olan artışının, Üçüncü Dünya ekonomileri üzerinde uluslararası şirketlerin artan denetimi demek olduğu görüşünün, gerçek durumun tersini yansıttığı açık. Gerçekten de daha geniş bir açıdan bakılırsa, endüstriyel ve ekonomik güç olarak, yeni büyük coğrafi merkezlerin sınırsız bir şekilde başka yerler tarafından denetlenmesi kolay düşünülebiyecek bir şey değil. Yalnızca imalât sözkonusu olduğunda, teknik-ekonomik faktörler, zamanla, zorunlu olarak binlerce bağla imalâtı yerel çevreye bağlamakta ve böylece o çevrenin denetimi altına sokmakta. Endüstriyel güç yayıldıkça, politik güç onu izliyor. Üçüncü Dünya'da yabancı imalâtçı yatırım üzerindeki mücadelenin, her iki taraf için de karşılıklı olarak yararlı olan, uzun dönemli, zamanla gelişen bir uyuma zemini içersinde meydana geldiği sonucu ortaya çıkıyor.* Böylece çatışma ve pazarlık sürecinde azgelişmiş ülkeler gittikçe artan ve önüne geçilmez bir şekilde görece daha büyük bir baskı uygulayabiliyorlar.

BAĞIMSIZ TEKNOLOJİK İLERLEME

Şimdi Sutcliffe'in dört ölçütünden sonuncusuna, «bağımsız teknolojik ilerleme»ye gelelim. Teknoloji sorunu bir gerçek. Fakat ampirik temeli belirli, (özümlü) süreçlerde yattığı için sorun, istatistiksel göstergelerle pek de açıklığa kavuşturulacak gibi değil. Genel sorular üzerinde kısaca tartışmak gerekecek. Zaten teknolojik bağımlılık oldukça genel bir tartışma; bir dizi savları içeriyor: Azgelişmiş ülkelerin çeşitli bakımlardan kendi koşullarına uymayan (özellikle emekten aşırı derecede tasarruf eden) Batı teknolojisine bağımlı olmayan zorlandığı, sınırlayıcı koşullar dışında *batılı (ileri) teknolojiden yararlanamadığı*, ileri kapitalist ekonomilerin dinamizminin ve varolan muazzam teknolojik üstünlüğünün onları sürekli azgelişmiş ülkelere ilerde olmalarını sağladığı, böylelikle bu özelliklerin azgelişmiş ülkeleri sürekli olarak onların tahakkümü altında tuttuğu, gibi.

Birinci ve ikinci savlar arasındaki çelişki ögesi bir yana⁷⁹ bütün olarak bu tavırda asıl can alıcı yanlış şu ki, teknoloji büyük ölçüde sermaye mallarında somutlaşmıştır. Sutcliffe, inandırıcı bir dille «Bir bakıma... teknoloji her zaman metropoliten tekelciliğin dayanağı olmuştur. Azgelişmiş alanlar tam bir endüstriyel yapı kuramamışlardır, çünkü aynı zamanda hem en karmaşık, hem en ileri teknolojiye sahip endüstriler kuramamışlardır. Bu durumda, bugün, bağımsızlığın temeli yeni bir kategoriye, teknolojiye değil fakat yeni, sınırlı bir gruba, sermaye malları endüstrisine kaymıştır.» diyor.⁸⁰

Bunun mantıksal sonucu, tabii ki, şudur: *Eğer büyüyen bir sermaye ve aramaları endüstrileri alanı kurmak ve geliştirmek mümkünse*, teknolojik ilerleme bir anlamda «otomatik» olarak, yani endüstrileşmenin ayrılmaz ögesi olan bilgi kazanma sürecinin bir parçası olarak gerçekleşecektir. Gerçekte, gerekli koşulun, yeterli bir teknolojik temel kurulmasına yardımcı olan çeşitli tamamlayıcı gelişmelerle birlikte yerine getirilmekte olduğunu görmüştük. Hepsinden öte, Üçün

* Bu da oldukça yetersiz bir açıklama. Yeterli veriler ve kanıtlar olmaksızın sonuca varılıyor. Çokuluslu şirketler ile az gelişmiş ülkelerin ilişkileri biraz fazla yumuşaklaştırılmış.

cü Dünya'da eğitim şaşırtıcı bir hızla geliyor.⁸¹ Bu, ve araştırma alanındaki gelişmelerin yıldan yıla ilerlemesi, hizmetlerin yaygınlaşması, Üçüncü Dünya'da emperyalist şirketler ve ülkeler arasındaki rekabet, endüstrileşmenin kendisiyle birleşerek «yerli» teknoloji için gerekli maddî temeli yaratıyor.⁸² Başka bir deyişle, teknoloji transferlerini ya da teknolojik ilerlemeyi önleyen engeller varsa, birçok ülke için bunlar, emperyalist tekelcilikte ya da öbür tahakküm biçimlerinde değil, bu ülkelerin kendi özümseme yeteneklerinde yatan nedenlerden ileri geliyor. Bu yetenekler yıldan yıla hızla geliyor. Teknolojik bağımlılığın kendi kendini sürdürdüğü görüşünün hiç bir dayanağı yok.*

Vardığımız bu sonucu Üçüncü Dünya'nın öbür endüstrileşme karakteristikleri de doğruluyor. Herşeyden önce, sermaye malları endüstrisinin inşası otomatik olarak emperyalist ülkelerden en yeni sermaye mallarının ithalini gerektirir, ki bu, ülkeye en yeni teknolojiyi getirmek demektir.* Bu noktaya bağlı olarak, genellikle azgelişmiş ülkelerde sermaye malları endüstrisine tamamen ya da kısmen devletin sahip olduğu ve bu sayede yabancı talî şirketlerin, ileri donatımda somutlaşan veya ona bağlı olan en yeni teknoloji ve «know-how» yayılımını engellemeleri ihtimalinin ciddi olarak azaldığı gerçeği var. Üstelik normal olarak endüstrileşmeyi başlatan tüketim malları endüstrileri genellikle görece daha az karmaşık teknolojileri içerse de, mineral ve yakıt kaynaklarını azgelişmiş ülkeler içinde işleme yönündeki genel, süratli ve kesin eğilim, birçok ürünlerde karmaşık, ileri teknolojileri gerektiriyor.

Belirli bir açıdan, Üçüncü Dünya teknolojisinin gelişmesi açısından bakılınca bu değişiklikler çok yararlı ve amaca uygun nitelikte.⁸³ Buna ek olarak, özellikle modern bir teknolojik temel elde etmek için gittikçe daha çok benimsenen, başlatılan ve geliştirilen «öznel» politika tedbirleri var. Örneğin Türkiye ve Meksika'da, yabancı yatırımı, ihtiyaç duyulan teknoloji transferini sağlamasını güvence altına almak üzere, denetlemek ve düzenlemek amacıyla güden tedbirler bunların en önemlileri arasında.⁸⁴ Ayrıca yabancı firmalarda, daha düşük düzeyde olanlar da dahil, yüksek düzeyde teknik ve idarî görevlere getirilmek üzere yerli personel eğitimi yöntemleri epeyce geliştirilmiş durumda.⁸⁵ Çeşitli uluslararası örgütlerin, özellikle UNIDO, UNCTAD ve ECLA'nın aynı doğrultudaki çabaları şüphesiz uzun dönemde etkili olacak.

STATİK İDDİALAR

Teknolojik bağımlılık görüşünün savunucuları, gelişen endüstri sektöründeki yaygın yabancı mülkiyete ve sırf teknolojinin yerli şirketler tarafından kullanılmasını sınırlamak amacıyla, yabancı firmaların çok zaman benimsedikleri tekelci uygulamalara dikkati çekiyorlar.⁸⁶ Üçüncü Dünya'da yabancı firmaların oynadığı rolü belirtmiştik; fakat teknolojiye ilişkin üç noktanın daha vurgulanması gerekli. İlki, tekelci kısıtlamalar statik bir görüştür; bu nedenle durumdaki değişme öğelerini hesaba katma yeteneğinden yoksundur. İkinci bazı durumlarda teknolojinin yayılıp gelişmesine yardımcı olmak yabancı firmaların işine gelebilir. Üçüncüsü, ileri kapitalist firmaların, az gelişmiş ülkelerin ihtiyaçlarına uygun

* Bizce teknoloji sorunu bu kadar rahatlıkla çözümlenemiyor. Gerçi gelişmiş kapitalist ülkelerin teknolojisi belirli bir gecikmeyle az gelişmiş ülkelere aktarılıyor, fakat gelişmiş ülkelerde üretilen yeni teknoloji için bu gecikme oldukça önemli. Dolayısıyla az gelişmiş ülkelerin teknolojideki bağımlılığı alan ve düzey değiştiriyor, fakat öneminden yitirmiyor.

* Sermaye malları endüstrisinin az gelişmiş ülkelerde ne kadar zayıf olduğu düşünülürse, burada teknoloji ile ilgili olarak ileri sürülen görüşün zayıflığı da anlaşılır.

olmadığı iddia edilen, teknolojileri, yerel ortam gözönüne alınmaksızın bu ülkelere zorla kabul ettirilmiş bir şey değil, gerçekte sözkonusu ülkelerdeki yerel koşullara karşı akılcı bir tepkidir.* Öğretinin statik karakteri, koşullar elverdiği sürece kapitalist firmalar için tekelci tutumun birçok durumda doğal olduğunu dikkate almama yanılığın nedeni oluyor. Koşullar, rekabetin zayıf olduğu, yerli firmaların ve devletlerin yeni teknolojinin özümsemesine uyum sağlayamadığı durumlarda elverişlidir. Kanıt olarak öne sürülen geniş ölçüde kısıtlama ve yüksek teknoloji transferi maliyeti, bütün olarak durumu açıklayamaz, çünkü bu açıklama tarzı her şeye rağmen ülkeye girebilen teknolojiyi hesaba katmıyor ve transfer edilen teknolojinin, maliyeti çok yüksek olsa da, olumlu katkısını göstermiyor.⁸⁷ Herşeyden önce, bu görüş, durumdaki değişimin yönünü değerlendirmiyor.

Sonuç olarak, eğer Sutcliffe'in öne sürdüğü bağımsız endüstrileşmenin dört ölçütü geçerli kabul edilirse -ki bunların önemi, bu tür ölçütlerin genellikle benimsendiğinde yatıyor- her birine göre «bağımsız» endüstrileşme oldukça süratli bir şekilde gerçekleşmeye başladı. Azgelişmiş ülkelerde sağlam bir düzen içinde meydana gelen, endüstriyel ilerleme geniş ölçüde iç pazara dayanıyor. İkincisi, stratejik önemi olan sermaye malları ve ara mallar sektörlerinde hatırı sayılır gelişmeler kaydeden imalat sektörünün gittikçe çeşitlilik kazanması, Üçüncü Dünya'da endüstrileşmeye damgasını vuran bir olgu. Üçüncüsü, yabancı özel dolaysız yatırım, dinamik olarak artarken, bir yandan da, onu istedikleri gibi yönetmek üzere azgelişmiş ülkelerin kontrolü altına giriyor. Son olarak, Üçüncü Dünya'da henüz başlangıç aşamasında olmasına rağmen teknolojik gelişme kesinlikle yerinde saymıyor ve teknolojik geriliği ve bağımlılığı artıran etkenlerin hızla bertaraf edilmesinin nesnel koşulları o kadar hızla geliyor ki, teknolojik bağımlılığın kendi kendini sürdürdüğü görüşünün⁸⁸ gerçeğe hiçbir ilgisi yok. Dolayısıyla, eğer bunlar bağımsız endüstrileşmenin dört ölçütü ise, bu ölçütler gerçekleştirilme yolundalar.*

Yine de, tarihsel olarak bu ölçütlerin gerçekleştirilmesi her zaman gerekli ya da yeterli koşul olmamıştır. Öbür ülkeler arasında İngiltere ve Japonya'nın başlangıçtaki endüstrileşmelerinde, mamul malları ihracatı belirleyici bir rol oynamıştı. Bazı ülkeler sermaye malları sektörlerinde önemli bir gelişme olmaksızın ileri «bağımsız» kapitalist endüstrileşmede başarılı oldular; örneğin Danimarka, İsviçre, Yeni Zelanda, Japonya'nın endüstrileşmesi ise, bağımsız olmaktan çok ödünç alınmış bir teknolojiyle sağlanmıştı.⁸⁴

Daha da önemlisi, kapitalist mi, sosyalist mi olduğu kesin belirtilerek açıklığa kavuşturulsa bile, «bağımsız endüstrileşme» kavramının kendisi çok belirsiz. Kapitalist dünyada karşılıklı bağımlılığın artması ve bütün dünyada sosyalizme ve kitlelere karşı egemen, sömürücü sınıfların işbirliği, her ikisi de, sorunun, artan bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi içindeki eskiden eşit olmayan «ortaklar» arasındaki eşitlik açısından ele alınırsa daha doğru bir biçimde ortaya konulacağını gösteriyor.

* Bu tepkinin (yani firmaların yerel koşullara göre uygulayacağı teknolojiyi seçiş) rasyonel olduğu herhalde doğrudur. Ancak bu rasyonellik esas olarak firma açısından geçerli bir rasyoneliktir, bunun ise toplum için sözkonusu olan rasyonellikle aynı şey olması gerekli ve zorunlu değildir.

* Bu ölçütler açısından az gelişmiş ülkelerde bir gelişme olduğu muhakkak. Ancak bu gelişme (emperyalizmle bağlar açısından) nitel bir dönüşüm olabilmekten çok uzakta ve böyle bir dönüşümün yakın gelecekte gerçekleşeceğini söyleyebilmek imkânsızdır. Bu nedenle Warren'ın görüşünün abartmalı ve iyimser olduğu rahatlıkla söylenebilir.

IV. BİR DÜNYA SİSTEMİ OLARAK EMPERYALİZM

Yukarıda anlatılan eğilimlerin çoğu Sol tarafından kabul edilmiş fakat emperyalist sistemi oldukça dar sınırlar içinde değiştirilebilecek önemsiz etkenler olarak değerlendirilmiştir. Emperyalist sistemin kendisi, Üçüncü Dünya ülkelerinin emperyalist ülkelerle olan ticaret, yardım ve yatırım ilişkilerinden doğan müzmin ödemeler dengesi sorunları nedeniyle bu ülkelerin uydu durumunda kalmalarını sağlayan bir bağımlılık yapısı olarak görülmekte. Emperyalizm az gelişmiş ülkelerde üretilen artığın emperyalist ülkelere aktarıldığı bir sistem olarak (Robin Murray⁹⁵), üretimde ileri ülkelerin çıkarlarına uygun, bir uluslararası işbölümü ile nitelenen ve bunu sürdürmeye yönelik bir sistem olarak (Magdoff), Üçüncü Dünya ülkelerinin kaynaklarının başka ülkelerin ulusları tarafından kendi çıkarlarına uygun bir şekilde kontrol edildiği bir sistem olarak (Bloch⁹⁶), görece kararlı bir birikim oranları hiyerarşisine dayanan ve bu hiyerarşiyi pekiştiren bir uluslararası ekonomik ve politik tahakküm sistemi (Murray⁹⁷) olarak da tanımlanıyor. Bu çeşitli tanımlar, farklı anlamları içeriyorlar.

Üçüncü Dünya ülkelerinin ödemeler dengesi eğilimleri ve geleceğe dönük gelişmelerinin bu yazıda geçen diğer birçok konu gibi ancak yüzeysel bir tartışması yapılabilir. Bu konuda genellikle «karamsar» olan sol ve liberal görüşler, sorunun birçok özelliğini ihmal etme eğilimindedir. Bu özelliklerin hepsi de son deneylerin olumlu olabileceği ve geleceğe ilişkin umutların haklı çıkabileceği izlenimini veriyorlar. 1960'larda az gelişmiş ülkelerin ödemeler dengesi genel olarak bir ilerleme kaydetti. Bunu 1964-70 dönemi içindeki global rakamlarda (Tablo XII) ve 1960'tan 1969'a kadar tek tek 18 ülke için IMF'nin (Uluslararası Para Fonu) verdiği rakamlarda görüyoruz. 18 ülkeden 14'ü genel dengede, 9'u cari dengede bir ilerleme kaydetmişler.⁹⁸ Bu eğilim 1970'lere kadar sürdü.

TABLO : XII

Az gelişmiş Ülkelerin Ödemeler Dengesi 1964 - 1970

	Milyar Dolar		Milyar Dolar
1964	0.21	1968	0.90
1965	1.12	1969	1.53
1966	0.75	1970	3.04
1967	0.69		

KAYNAK : IMF, *Annual Report*, Washington, DC, 1971, s. 170.

Bunun sonucu 1962'den itibaren rezervlerde sürekli bir artış oldu (tablo XIII⁹⁹). Bu olumlu büyümeyi, görünüme göre, büyük ölçüde, sermaye girişlerinin özellikle ihracat kredilerinin artması, dolaysız ve portfolyo olmak üzere¹⁰⁰ uzun dönemli özel yatırımın mutlak hacmi ve 1960-70 arasındaki 10 yıllık dönemde ihracatın büyüme hızının (yılda %7.9) değer olarak ithalatın büyüme hızından (yılda %6,4) daha fazla oluşu yarattı.¹⁰¹

İthalat ve ihracatın büyüme oranlarındaki bu fark, ithalatın (yılda %4.1) ihracattan (yılda %2.9) çok daha hızlı arttığı 1950'lerdeki performanstan sonra gerçekten şaşırtıcı bir gelişme gösterdi.¹⁰² Global olarak az gelişmiş ülkelerin, 1970'te hâlâ gözle görülür bir ticaret açığına sahip olmalarına rağmen, bu eğilimlerin bir sonucu olarak, açık azaldı.¹⁰³

TABLO XIII

Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslararası Rezervleri (1962-1971)

	Milyon Dolar		Milyon Dolar
1962	8.685	1967	13.015
1963	9.775	1968	14.100
1964	9.915	1969	15.580
1965	11.310	1970	18.230
1966	12.130	1971	22.890

KAYNAK: BM *Statistical Yearbook 1972*, New York 1973, s. 40 *Üstün Performans*

Üstün ihracat performansı temelde, 1960'larda gelişmiş kapitalist ekonomilerin, tabii Üçüncü Dünya uluslarının hiçbir şekilde sorumlu olmadığı, süratli ekonomik büyümelerinin sonucuydu. Az gelişmiş ülkelerin 1960'larda ticaret hadlerinin istikrarını (tablo XIV) sağlayan, büyük ölçüde, metropoliten merkezlerin genişlemesiydi. Yine de, az gelişmiş ülkelerin, ihracat hacimlerini geliştirerek bu talep artışını karşılayabilme yetenekleri küçümsenmemeli. Az gelişmiş ülkelerin ihracat hacimlerinin büyüme oranı 1950-60 döneminde yılda %3.6'-

TABLO XIV

Az gelişmiş Ülkelerin Ticaret Hadleri 1960-71 (1963 = 100)

1960	104	1966	101
1961	102	1967	100
1962	98	1968	101
1963	100	1969	101
1964	101	1970	101
1965	99	1971	101

KAYNAK : C. D. Rogers, «Uluslararası Emtia Anlaşmaları», *Lloyds Bank Review*, Nisan 1973, s. 36.

dan 1960-70 döneminde yılda %6.5'e çıktı.¹⁰⁴ Dahası, ihracat artışı değer olarak, 1960'ların ilk yarısına kıyasla, ikinci yarısında daha da hızlandı.¹⁰⁵ Üçüncü Dünya'nın uygun talep koşullarına karşı olumlu tepkisini mamül mallar ihracatındaki hızlı büyüme doğruluyor. Üçüncü Dünya'nın ihraç maddelerinin büyük bir bölümü (%93-94) gelişmiş pazar ekonomileri denilen ülkelere (ileri kapitalist ülkeler ve Yugoslavya) satılıyor. Tablo XV, toplam ihracat içinde yapılan mamül mallar ihracatının oranının, sekiz yıllık bir dönemde %12'den %19'a yükseldiğini gösteriyor; Üçüncü Dünya'dan yapılan toplam ihracatın büyüme hızının iki katı olan bu oran çarpıcı bir başarı. Bu ticaret eğilimlerinin bir etkisi de, toplam Dünya ihracatı içinde oran olarak az gelişmiş ekonomilerin payındaki

TABLO XV
Gelişmekte Olan Ülkelerle Diğer Dünya Ülkeleri Arasındaki
Ticaret 1960 - 69

İthalat bölgeleri ve mal grupları	Gelişmekte olan ülkelerin toplam ihracat yüzdesi		Ortalama yıllık artış hızı 1959-61'den 1967-69'a
	1959-61	1967-69	
Merkezî planlama ekonomileri	6	7	8.1
Gelişmiş pazar ekonomileri'nin aldığı	94	93	6.7
Besin maddeleri	30	23	3.5
Ham maddeler	27	19	2.0
Yakıt	25	32	10.2
Mamul mallar	12	19	13.0
Toplam	100	100	6.8

KAYNAK : BM Dünya Ekonomik Araştırması 1969-70, s. 137

ünlü düşüşün 1950'lere kıyasla 1960'larda hızını önemli ölçüde kaybetmesi olmuştur. 1950-60 arasında bu düşüş %9.7 puan iken, 1960-70 arasında sadece %3.7 idi.¹⁰⁶ Hayat standartları açısından bu payın özel hiç bir önemi yok, fakat kapitalist dünya daki görelî ulusal güç dengesi bakımından dikkate değer.

Açık ki, yabancı sermaye girişi artan borçlanmayı içerir. Benimsenen deyimle «borç sorunu» hakkında çok şey söylendi. Fakat sorun hem olgusal, hem kavramsal olarak ele alınmalı ve böyle yapıldığı zaman durum çok daha az endişe verici görünüyor.¹⁰⁷ Olgusal olarak, az gelişmiş ülkelerin ülkelerin çoğunluğu birçok önemli borç ödeme güçlüklerini geçmişte yenebildiler ve 1969'un sonunda 80 az gelişmiş ülkenin hesaplanan toplam birikmiş borçlarının yarısını sadece 8 ülkenin, geri kalanının büyük bir bölümünü de sadece bir diğer 8 ülkenin borçları oluştuyordu.¹⁰⁸ Kavramsal olarak, borcun varlığı ve hattâ, mutlak ya da görelî olarak (örneğin ihracat gelirlerine göre) artan borçlanma, kendi başına bir borç sorunu demek değildir. Borç kredidir ve borç ödeme sorunu borçlanma koşullarına olduğu kadar (daha fazla değilse bile), kredinin nasıl kullanıldığına da bağlıdır.* Dolayısıyla, borç ödeme oranı (ödenen borcun döviz gelirlerine olan oranı) gibi ölçüler özellikle tek tek ülkeler için ille de zorlu bir sorunun varlığının güvenilir kanıtları olmayabilirler.¹⁰⁹ 29 hızlı büyüyen (gelişen) az gelişmiş ülke üstüne yukarıda sözü geçen araştırmasında Chenery en yüksek sermaye girişine sahip yedi ülkenin hemen hemen hepsinin «10 yıl içinde sermaye girişine olan bağımlılıklarında hatırı sayılır bir azalmayı» sağladıklarına işaret ediyor.¹¹⁰ Chenery'nin seçtiği orta derecede sermaye girişine sahip ülkeler grubundan altı ülke, geniş yardım girişine sahip ülkeler kadar parlak olmasa bile, benzer bir başarı sağladılar. Öyle ki, ikinci on yılda *tasarruf oranları* ve ihracat oldukça süratli bir büyüme için yeterli düzeye genel olarak çıktı. Verilen örneğin tarafı olduğu (yüksek büyüme düzeyinde olan ülkelerin seçilmiş olması) gerçeği bu kanıtı ciddi bir şekilde zayıflatıyor. Fakat Chenery'nin yo-

* Borç konusu genellikle kesin ön yargularla ele alınan bir konu. Adeta borç kelimesinin kendisini sakıncalı ve zararlı bulan görüşler bile yaygın. Burada ileri sürülen yaklaşım ise oldukça gerçekçi.

rumu seçilen 29 ülkeyi aşıyor ve süratli bir büyüme sağlama da başarılı olabilmış dışa düşük düzeyde bağımlılık politikası izleyen ülkelerin görece az olduğunu kesin bir şekilde ortaya koyuyor. Gerçekten de bir tek Üçüncü Dünya ülkesi, Brezilya, düşük bir dışa bağımlılık oranı ile süratli büyüme sağlayabildi. Geri kalanı yüksek sermaye girişleri, yüksek ana mallar ihracatı ya da ikisinin ilmi bileşimlerini kullandılar. Dünya Bankasının, benim de büyük ölçüde katıldığım görüşü odur ki, ortaya çıkan borç ödeme sorunları, aşırı derecede ağır borçlanma koşullarından çok, az gelişmiş ülkelerin kendilerinden kaynaklanıyor.¹¹¹

Yoksul ülke ekonomilerini ileri kapitalist ülkelerin ihtiyaçlarına bağlı kılan bir özgül uluslararası iş bölümü olarak tanımlanan emperyalizm kavramı, geleneksel olarak, yoksul ülkelerin tropikal yiyecekler, tarımsal hammaddeler ve minerallerine karşılık, ileri kapitalist ülkelerin onlara mallar satacağını kabul eder. Bu iş bölümü bilinen çeşitli nedenlerle az gelişmiş ülkelere, ekonomik güç bakımından, sürekli zarar veren sorunlar yüklemiştir. Bu görüşün, emperyalist ülkeler dolaysız ya da dolaylı siyasal denetim uyguladıkları sürece, kapitalist Dünya tarihini geniş ölçüde açıklayabilme yeteneği şüphe götürmez. Fakat, etkinlik kazanan nedenlerden dolayı, bugün için söylenmesi gereken odur ki, bu klasik iş bölümü emperyalist ülkelerin istedikleri dışında, aslında az gelişmiş ülkelerin kendileri tarafından yaratılan değişikliklerin bir sonucu olarak hızla çökmekte. Bu, Tablo XV'te açıkça görülmektedir.

Uluslararası İşbölümü

Endüstrileşmenin ilerleme derecesinin, dolayısıyla uluslararası işbölümündeki değişimin bir sınırı olduğu da iddia ediliyor. Bu sınırın, (yığınların yoksulluğu, emperyalist ülkeler tarafından mamul mallar ihracatına konulan kısıtlamalar v.b. nedeniyle) düşük tüketim düzeyine yönelen uzun dönemli eğilimlerden kaynaklandığı ileri sürülüyor; bu görüş tarihsel bakış açısından şaşılacak derecede yoksun. Britanya'nın pamuğa dayanan endüstrileşmesi içerde düşük gerçek ücretler, dışarda çok yüksek ihracat düzeyi ile belirlenmişti. Şimdiye kadar ki veriler gösteriyor ki bu, bazı ülkeler için pekâlâ gelişimin mümkün bir yolu olabilir.¹¹² Sık sık öne sürüldüğü gibi tüketim malları endüstrilerinin, bir avuç zenginini doyurmak için çabalamaktan ötürü şiddetle daraldığı da şimdiye kadar ampirik olarak saptanmış değildir.¹¹⁴ Herşeyden önce bu görüş, 18. ve 19. yüzyıllar arasındaki endüstrileşme çağına oranla, şimdi Üçüncü Dünya ülkelerinde daha önemli olan ve hele yatırımların çok daha fazla devlet kontrolü altında olduğu ve bu sayede uzun dönemde üretim kapasitesinin geliştirilmesinde ve konjonktürel durgunluğu önlemek için, kullanılabildiği bugün çok daha fazla önem kazanan yatırımın talep etkisini hesaba katmıyor. Ayrıca, ölçeğe göre getirinin Brezilya, Meksika, İran, Hindistan, Arjantin, Etyopya, Nijerya, Endonezya, Pakistan, Bengladeş gibi ekonomiler ve birçok orta derecede az gelişmiş ekonomiler için uzun dönemde kısıtlayıcı bir etken oldukları, ne olursa olsun, inandırıcı değil; özellikle az gelişmiş Dünya'nın toplam GSMH'sı, gelişmiş Dünyanınkinden daha hızlı artarken.

Robin Murray'ın ölçeğe göre getirinin kendi kendini güçlendiren etkilerinin yarattığı ve varolan emperyalist ülkelere yarayan «birikimin değişmeyen coğrafi hiyerarsisi» tezi, kendisinin dolaysız yabancı özel yatırımın Üçüncü Dünya ekonomilerinde bütün olarak önemli bir kaynak rolü oynadığını üstü kapalı bir şekilde kabul etmesi ile ciddi olarak zayıflamış bulunuyor. Özel dolaysız yatırım kanalıyla kaynak akımı, göstermiş olduğumuz gibi, az gelişmiş ülkelerdeki gayri safi yerli yatırım içinde küçük bir oranı oluşturuyor. Barratt Brown'un İngiltere için gösterdiği gibi¹¹⁵, emperyalist ülkelere bir artık akımının, eşit bir şekilde emperyalist ülkelerdeki birikimde yansımaları gerekmez —sonuç *daha az* birikim olabilir. Bazı varsayımlara dayanarak, kutuplaşma tezine, yani zengin ileri kapitalist ülkelerde hayat standartlarının yoksul ülkelerde olduğundan daha hızlı yükseldiği görüşüne, emperyalizmin değişmeyen coğrafi birikimler hiyerarsisi olarak belirlenmesinin bir sonucu olarak bakılabilir. Eğer, öbür yandan, Dünya kapitalizmi yalnızca eşitsiz gelişme ile değil, *eşitsiz gelişmenin değişen hiyerarsileri* tarafından da belirleniyorsa —ki bu, Japonya deneyi ve içinde bulunduğumuz yüzyılda, ileri kapitalist ülkeler arasındaki ekonomik gücün zaman zaman el değiştirdiği düşünülürse daha gerçekçi görünüyor— o zaman diyebiliriz ki, Üçüncü Dünya'da yeni güç merkezleri doğmakta, öyle zannediyoruz ki, genel görünüşe göre, ortada sadece basit bir kutuplaşma değil, çok farklı büyüme hızlarından oluşan bir bütün var. Bu, tablo IV ve V'te bütün canlılığıyla ortaya kondu.

Üç kıta çapında genelleştirmeye gitme girişiminin yararlı olmayacağı, araştırmamız gerekenin daha çok belirli ülkeler ve sorunlar olduğu düşünülebilir. Bu elbette doğru; fakat deneysel olarak gözlemlenen eğilimler var: Hızla gelişen endüstrileşme, filizlenen ekonomik milliyetçilik (ki, ülkede önceden yabancıların sahip olduğu varlıkların yerli mülkiyeti ve denetimini içeriyor), artan sektörel çeşitlilik (özellikle sermaye ve ara mallar endüstrilerindeki büyüme) ve daha ilkel sektörlerde kapitalist sosyal ilişkilerin gelişmesi. Bu eğilimler, *Bütün az gelişmiş Dünya da* savaş sonrası dönemin ulusal kapitalizmlerde büyük bir atılma sahne olduğunu söylememize imkân verecek kadar yaygın. Sonuç odur ki, güçler dengesi birkaç büyük emperyalist ülkenin tahakkümünden, daha eşit bir güç dağılımına doğru kaymıştır. Kapitalizm geliştikçe emperyalizm çöküyor.*

V. KAPİTALİST ENDÜSTRİLEŞMENİN ÇELİŞKİLERİ

Kapitalizmin Dünya'nın kapitalist olmayan bölgelerine yayılması emperyalizm denilen uluslararası bir eşitsizlik ve sömürü sistemini yaratmışsa, aynı zamanda bütün kapitalist olmayan Dünya'da kapitalist sosyal ilişkilerin ve üretici güçlerin yayılmasıyla bu sistemin yıkılma koşullarını da yarattı. Marx, Lenin, Luxemburg ve Buharin'in tezlerinin bu olduğu gibi bizim tezimiz de buydu. Bu adları sıralayışım, birer otorite oldukları için değil,¹¹⁶ tartışmaya tarihsel bakış açısı getirmek içindi. 1928 Kominterni ve genel olarak Sol bunun tersi görüşte, yani emperyalizmin yerli kapitalist endüstrileşmeyi engellediğinde birleştirse, bunun nedeni yok değildi.

* Bir iki büyük ülkenin tahakkümünün zayıflaması, bu tahakkümün ve gücün birkaç ülke arasında paylaşılması ve bazı mevzî gerilemeler, emperyalizmin çöküşüne işaret olarak kabul edilebilir mi? Kuşkusuz hayır. Kullandığı veriler ve işaret ettiği bazı noktaların oldukça önemli olmasına rağmen, B. Warren gayet aşırı sonuçlara varmakta. Emperyalizm konusundaki yanlış tahlilleri (az gelişmiş ülkelerle ilgili sorunların tümünü emperyalizme bağlayan ve az gelişmiş ülkelerin Batı kapitalizmiyle ilişkilerindeki olumlu gelişmeleri görmezlikten gelen yaklaşımları) eleştirirken kendisi de karşı uca atılıyor ve emperyalizmin «yumuşak çöküş»ünü ilân ediyor!

Bazı özel durumlarda, örneğin Hindistan'da, süreci başlatan emperyalizmin, sonradan, kendisinin harekete geçirdiği güçleri frenleme amacıyla elinde tuttuğu politik denetimi kullandığı oluyordu. Şimdi görülebiliyor ki, politik denetim döneminde etkili olan kapitalist endüstrileşmeyi engelleyici öğeler geçiciydiler ve savaş sonrası dönem emperyalizmin bu öğelerinin kapitalist endüstrileşmeyi teşvik edici bir şekilde tümüyle yeniden ortaya çıkışına tanık oluyor.¹¹⁷ Bu, kısmen kendiliğinden oluşan bir süreç, kısmen de emperyalist ülkelerin kasıtlı politikalarının etkisi var; başlangıçta, bir savunma tepkisi olarak meydana geldiği zaman bile. Şimdi, kapitalist endüstrileşmeyi destekleyen, her zamankinden daha etkili güçler iş başında ve emperyalist denetimin geri bıraktıracı etkileri olan çeşitli öğeleri büyük ölçüde yokoldular.

Kapitalist endüstrileşmenin ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğundan kimse şüphe duyamaz. Fakat bunlar tarımsal durgunluk, aşırı kentleşme, artan işsizlik ve sosyalizmin endüstriyel kapitalizm gelişmeden önce olgunlaşmamış olarak yayılması çevresinde toplanan, az gelişmiş ülkelerin içsel çelişkilerinden köklenmekte.¹¹⁸ Bu sorunların kaynaklandığı içsel çelişkilerin bir analizi burada yapılamaz.

Biz burada endüstrileşmeye yol açan toplumsal güçlerden çok endüstrileşmeyi gerektiren sosyal güçlerin rolü üzerinde durmaya çalıştık. Bu, Üçüncü Dünya'da kapitalist gelişme için güçlü bir ulusal burjuvazinin önemini sürekli olarak vurgulayan yaygın Marksist görüşten oldukça ayrılmak demektir. Bu görüşün mantıklı sonucu olarak, kapitalist endüstrileşmenin mevcut olmamasına, emperyalizmin sağlıklı (normal) bir ulusal burjuvazinin gelişmesini kısıtlayıcı, çarpıtıcı, ya da başka şekillerde engelleyici etkisinin bir sonucu gözüyle bakılıyor (Baran ve diğerleri). Oysa, dikkat bir kere endüstrileşmeyi gerektiren çeşitli güçlere çevrildi mi, artık endüstrileşmeyi, herhangi bir egemen sınıfa, özellikle, emperyalizmin açıkları içinden görece güçlendiği kabul edilen ulusal burjuvazi ve (Hindistan'da olduğu gibi) bağlamaya gerek kalmıyor. Önemli ölçüde bir kapitalist endüstrileşme, büyük toprak sahipleri (Etyopya, Brezilya, Tayland'da) de dahil olmak üzere yarı-feodal egemen gruplardan (Kuzey Nijerya'da) bürokratik-askerî seçkinler, küçük burjuvazi ve devlet görevlilerine (özellikle Afrika ve Orta Doğu'da) kadar çeşitli egemen sınıflar ve bu sınıfların bileşimleri ya da temsilcileri tarafından başlatılıp yönetilebilir. Bu «endüstrileştiriciler» sanayi burjuvazisi haline gelebilirler ya da yerlerini kendilerinin yarattıkları endüstriyel Frankeştaynlara bırakabilirler; yahut da, onlarla kaynaşabilirler. Bunlardan hangisi olursa olsun, can alıcı nokta şudur: Bütün az gelişmiş dünyada savaş sonrası dönemin özelliği, endüstrileşmeyi gerektiren sosyal güçlerin, tarihte benzeri görülmemiş derecede büyük bir itici güçle ve daha büyük bir hızla gelişmeleri ve daha çok değilse bile, birçok durumda istikrarlı bir burjuvazinin gelişmesini kesinlikle destekleyici olmalarıdır. *Bu, az gelişmiş ülkelerde, çoğu kez egemen burjuvazi sınıfının rolünü benimseyen devletin, sözkonusu sınıfın güçlenmesinden önceki önemini kısmen açıklayabilir.*

Savaş ve savaş sonrası dönemdeki yoğun kentleşme, özel mülkiyet ve/ya da ekonomik ayrıcalık ve sosyal tabakalaş-

ma ile aralarında ortak bir bağ olan bir sınıflar yığınına do-
ğurdu ve yoğunlaştırdı; bugün sözkonusu yığın, küçük bur-
juva ve profesyonel unsurların oluşturduğu yeni, geniş bir
zümreyi de içeriyor. Küçük burjuva nüfusu, büyük kentlerde
düşük gelir düzeyiyle milyonları değilse bile yüzbinleri bu-
luyor ve serbest meslek zümreleriyle birlikte, sadece endüst-
rileşmeye iten önemli bir neden olmakla kalmayarak, ayrıca
çoğunlukla endüstrileşen devletin sosyal tabanını ve persone-
lini oluşturuyor. Üstelik kentleşme, mülk sahibi sınıfları, bas-
kılarının en çok hissedildiği, politik açıdan duyarlı kentlere
yerleştirdi.¹¹⁹ Bununla da kalmadı, sınıfların en milliyetçi bir
şekilde gruplaşmasını sağladı. Büyük ölçüde kapitalist paza-
rın gelişmesine bağlı, modern bir olgu olmasına rağmen mil-
liyetçilik, her zaman güçlü bir burjuvazinin doğrudan ürünü
değildir; milliyetçiliğin yönü ile burjuvazinin ekonomik geliş-
mesinin yönü, örneğin 19. yüzyıl Almanya'sında olduğu gibi,
birbirlerinden oldukça bağımsız çizgileri izleyebilirler. Bugü-
nün az gelişmiş ülkelerinde, sosyal tabanını çoğu kez kent kü-
çük burjuvazisinde bulan milliyetçi ideolojinin gücünün,
endüstrileşme dürtüsüne hatırı sayılır bir katkısı var. Bu güç
gösteriyor ki, ulusal burjuvazi endüstriyel gelişme için ne ka-
dar gerekli değilse, milliyetçilik için de o kadar değil.

Böylece Ledda ile birlikte «azçok ilerici ve ulusal bir bur-
juvazi fikri yerine, çok daha gerçekçi olanı, içte gerici, ulus-
lararası düzeyde emperyalizme bağlı olan ayrıcalıklı gruplar
burjuvazisini koymalıyız»¹²⁰ dersek büyük ölçüde doğruyu
söylemiş oluruz. Fakat Ledda'dan ayrılarak, kapitalist eko-
nomik gelişme bağlamı içinde, belirli ulusal çıkarılara teka-
bül eden¹²¹ *özerk tercihler alanı* ile gerici içpolitikanın ve em-
peryalizmle olan bağların bağdaşabilir nitelikte olduklarını
kabul ediyoruz. Öyle olmasaydı kapitalizm Üçüncü Dünya'da
çok yaşayamazdı.

Bütün bu verilerin ışığında sosyalistler anti-emperyalist
mücadelenin niteliğini, şimdiye kadar olduğundan daha dik-
katli incelemeliler. Çünkü Üçüncü Dünya'da büyük bir kapi-
talist atılım gerçekleşiyor. Emperyalizm yaygın bir şekilde ve
doğru olarak, hem birkaç egemen gücün sosyalist olmayan
dünyaya tahakkümü, hem de büyük kapitalist güçlerin sos-
yalist devletleri ve sosyal güçleri çökertme ya da tasfiye etme
çabası olarak kabul edilmiştir. Olayların gelişimi bu ikili ta-
nımın öğelerini gittikçe birbirinden ayırmakta; öyle ki, bi-
rincisinin dünya ölçüsünde önemli ötekine oranla azalırken,
ikincisi önem kazanıyor. Fiili politika açısından ifade eder-
sek, örneğin kapitalistler arası çekişmeleri ve pazarlıkları an-
ti-emperyalizmden ayırmalıyız. Bu ayırım açıkça kavranma-
dıkça Sol, kendini Peru ve Mısır'da olduğu gibi işçileri, köy-
lülere sömürür ve ezerken öte yandan anti-emperyalizm ede-
biyatı yapan burjuva rejimlerini doğrudan doğruya destek-
ler bulabilir.*

* Bu değerlendirme Türkiye için oldukça önemli. Gerek di-
ğer ülkelerle, gerek Türkiye ile ilgili emperyalist ve anti-
emperyalist mücadele tartışma-
larında bu yanlış düşünülmesi bilinmekte. Bu yanlış bazan kü-
çük burjuva milliyetçiliğinden
bazan da emperyalizme ve
faşizme karşı mücadelenin sü-
rekli olarak «yükseldiği»ni söy-
lemek zorunda olduğunu san-
nan sübjektivist eğilimlerden
kaynaklanıyor.

1 Bu üç terim, Üçüncü Dünya üzerinde emperyalizmin oluşturduğu ileri sürülen etkilerin çeşitli boyutlarına verilen farklı ağırlıkları temsil eder. Bunlar açıkça bugünkü sol analizlerin anlam belirsizliklerini göstermekte-
dir. «Geri kalmışlık» tam anlamıyla belirsizdir ve ne olursa olsun, emper-

yalizm tarafından yaratılan ve ortaya çıkartılan (yükselen beklentiler) tek-
nik, ekonomik ve sosyal *imkânlarla* (potentialities) bağımlı olarak değer-
lendirilmelidir. Sadece geri kalma olarak değil de aynı zamanda ekono-
mik gelişmenin çarpıklığı şeklinde anlaşılması gereken «Az gelişmişlik» kav-
ramı, belki ABD, İngiltere ve Fransa dışında, hiçbir ülkede endüstriyel
kapitalizmin «normal» adı verilen bir gelişme göstermemiş olması ve söz-
konusu çarpıklığın belirginleşmemiş ideal bir ölçüde göre değerlendirildi-
ği gerçeğinden ötürü yetersizdir. Kavram olarak «Bağımlılık» gittikçe bü-
tünleşen bir dünya ekonomisinde son derece yanıltıcı olmaktadır. Örneğin
Orta Doğu petrolüne ve Cezayir doğal gazına ABD'nin artan ihtiyacı onu
bu ülkelere mi yoksa bu ülkeleri onun pazarına mı bağımlı kılmaktadır?
Bütün bunları dikkate alarak, metinde kapitalist az gelişmiş ülkelere de-
ğinmek için, hiçbir tanımlama yapmadan «az gelişmiş ülkeler» veya «Üçün-
cü Dünya» terimleri kullanılacaktır.

² *Studies in the Theory of Imperialism*, der. R. Owen ve B. Sutcliffe, 1972.

³ Alec Gordon, Robin Murray, Mike Prior, Profulla Sangrhi ve İngiltere ile
İrlanda Komünist Örgütlerindeki yoldaşlara, yararlı yorumları ve uyarıcı
tartışmaları için teşekkür etmek isterim.

⁴ A. Maizels, *Growth and Trade*, NIESR Öğrencileri 1. Baskı, 1970, s. 22
Asya rakamlarından Japonya'nın çıkartılması genel gelişmiş/az gelişmişlik
oranları üzerinde az bir değişiklik yapar. «...Az gelişmiş kıtalarda, Latin
Amerika ve diğer bazı yerlerde savaş öncesinden bu yana önemli ilerleme-
ler olmuştur. Latin Amerika'da imalat üretimi 1937'den 1950'ye kadar iki
kat artmıştır. Japonya dışında Asya'da 1950 yılının üretimi savaş öncesi dü-
zeyinin pek az üzerinde olmasına karşılık 1950'den 1959'a kadar birbuçuk
katına yükseldi. Gerçekten son on yıl içinde Asya ülkelerinin (Japonya ha-
riç) imalatındaki yükselme az gelişmiş bölgelerdeki toplam gelişmenin ya-
rısına eşit olmuştur». (s. 24)

⁵ *BM World Economic Survey, 1969-1970: the developing countries in the
1960 s: the problem of appraising progress* BM, New York 1971, s. 24. Araş-
tırmanın yazarları, bu konuda verilerin bulunmadığı ülkelerin, büyük bir
ihtimalle, özellikle başlangıçta hızlı büyüme eğilimi gösteren küçük bir
imalat sektörüne sahip ülkeler olduklarına ve bu nedenle Üçüncü Dünya'n-
nın büyüme hızına ait rakamların çok düşük olacağına işaret etmişlerdir.
(s. 25)

⁶ Her ne kadar tablo III'ün rakamları, yüksek büyüme hızına sahip ülke-
lerin rakamları oldukları için (hemen hepsinde kişi başına düşen millî ge-
lerin yıllık artışı olarak ortalama büyüme oranı % 5.5 ya da daha fazla-
dır) yükselme eğilimini gösteriyorlarsa da, az gelişmiş ülkelerin sadece bü-
yük bir bölümünde geçerli olanla ilgilendiğimiz unutulmamalıdır. Sürekli
(sustained) endüstrileşmenin dünya ölçüsünde yaygın olduğunu iddia et-
miyoruz (sürekli endüstrileşmenin periyodik durgunluklarla, yavaşlama ve
gerilemelerle bağdaşmayacağını da iddia etmiyoruz). Rakamlar yirmi se-
neyi içerdiğinden, birçok hallerde yalnızca başlangıçtaki çıkışın ilk hızı-
yla açıklanamayacak büyüme oranlarını göstermektedir; ki gelişmiş kapi-
talist ülkeler için aynı oranlar yılda % 5-7'dir.

⁷ Bu konuda bakınız Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma (Gelişme)
Örgütü (UNIDO) *Industrial Development Survey, Vol. I*, BM, New York
1969, s. 5-6.

⁸ A.G. Frank, *Capitalism and Under-Development in Latin America*, Pen-
guin Latin Amerika Kitaplığı, 1971, s. 52.

⁹ Daha fazla tasarruf için rasyonel bir strateji, elde edilen kaynakları ima-
latta gelişme sağlama amacıyla kullanmaktansa, madenlerin ya da tarım
ürünlerinin başlangıçta gelişmelerine öncelik tanımak olabilir. Bu nedenle
sözü geçen ölçüt kısa dönemli bir gösterge olarak yanıltıcı olabilir.

¹⁰ *Industrial Development Survey*, Cilt I, aynı yerde, s. 19.

¹¹ 1960'larda ve 1970 başlarında Üçüncü Dünya'da modern endüstri sektö-
rünün yüksek büyüme oranları, gelişmiş kapitalist ülkelere göre yüksek
gayri safi millî hasıla oranları tarafından izlenmiştir.

¹² Kutuplaşma tezinin güçsüzlüğünün bir diğer belirtisi olarak bu güç,
Kanada ve Avustralya'da görülmüştür.

- 13 M. Arraes, *Brazil the People and the Power*, Penguin Latin American Library, 1972.
- 14 BM *Economic Survey of Asia and the Far East 1972* (s.74), hemen hemen tümü aşırı sağcı rejimler olan Endonezya, Malezya, Filipinler, Hindistan ve Güney Kore'de çeşitli endüstri alanlarında yabancıların katılma payları üzerindeki sınırlamalara dikkati çekmektedir.
- 17 Doğu-Batı rekabeti çelik endüstrisini, Hindistan'da geliştirmiş, Mısır'ın Asuan Barajı'nda olduğu gibi İran'da da, kurulmasına neden olmuştur. Daha birçok örnek verilebilir. Doğu-Batı rekabeti özellikle sermaye malları endüstrisinin kuruluşunda önemli rol oynamıştır.
- 31 B. Sutcliffe, «Üçüncü Dünya'da endüstrileşme ve emperyalizm», Owen ve Sutcliffe (der.) *Theories of Imperialism*, s. 174-6.
- 32 Ne var ki, Sutcliffe, dış çevrede bağımsız kapitalist endüstrileşmeye imkân vereceğini umduğu, muhtemel bir durum olarak emperyalistler arası bir savaşı bu konuda istisna kabul ediyor (dışta bırakıyor). (Sutcliffe, aynı yerde, s. 192). Bağımsız endüstrileşmenin sözü edilen dört ögesine ek olarak Sutcliffe bağımsız endüstrileşmenin «endüstrileşen ülkedeki sosyal ve ekonomik güçlerden kaynaklanması ve onlar tarafından sürdürülmesinin gerektiğini» öne sürüyor (s.174). Fakat, köken sorunu açısından, zaten konuyla ilgisi olmayan bu bulanık formülasyon üzerinde fazla durmamış.
- 33 UNIDO *Industrial Development Survey, Vol. 1, 1969*, s. 16.
- 34 Sektörler şöyle sıralanıyor: Tarım % 18.4, inşaat % 4.6, ulaşım ve haberleşme % 6.6, toptan ve perakende ticaret % 15.1, UNIDO *Industrial Development Survey, Vol. IV, 1972*, s. 6.
- 35 *Survey Vol. I*, s. 59.
- 36 *A.g.e.*, s. 25.
- 37 UNIDO *Industrial Development Survey*, aynı yerde; Hindistan makinalı araç ihtiyaçlarının % 50'sini kendisi üretiyor. BM Ağustos 1973 *Monthly Bulletin of Statistics*'e göre Brezilya ticarî taşıt üretiminde kapitalist ülkeler arasında yedinci sırada ve bu önemli sermaye malları sektöründe İtalya'nın çıktısının neredeyse iki katına ulaşıyor.
- 38 Daha küçük, orta derecede az gelişmiş ülkeler ihracatta uzmanlaşma yoluyla, büyük ölçeklerin sağladığı tasarruflardan yararlanabilirler, özellikle eğer bölgesel bütünleşme (entegrasyon) ve işbirliği (kooperasyon) gelişmeye devam ederse (örneğin, diğerlerinin yanında, Tayvan, Filipinler, Venezuela, Zambiya, Şili, Peru, Kore Cumhuriyeti —Güney— Kolombiya ve Cezayir).
- 39 Ffrench-Davis, «Latin Amerika'da Yabancı Yatırım: Son Eğilimler ve Gelişmeler»: V.L. Urquidi ve R. Thorp (der.), *Latin America in the International Economy, 1973*, s. 171.
- 40 W.A.P. Manser, *The Financial Role of Multinational Enterprises*, Londra, 1973, s. 52
- 41 Böylelikle Manser'in hesapladığı rakamlar, Ffrench-Davis'inkilerle birleşiyor.
- 46 BM *Economic Survey of Latin America, 1970*, New York 1972, Özel Çalışmalar, s. 276.
- 47 *A.g.e.*
- 48 Tabii ki, aslında bir çok «taraf» var. Ne uluslararası girişimler, ne az gelişmiş ülkeler, ne de emperyalist ülkeler bütün çıkarları ortak homojen gruplardır; yine de şimdilik böyle bir kestirme yol yararlı.
- 63 T.J. Byres (red.), *Foreign Resources and Economic Development*, Londra, 1971, s. 11'de P. Ayre, «The Future of Private Investment in Less Developed Countries.»
- 64 Latin Amerika'da, ABD'nin özel bağlı şirketleri tarafından gerçekleştirilen imalat, öteki sektörlerdeki bu tür bağlı şirketler içinde, en düşük kâr oranına sahip —bu, bir bakıma, uluslararası düzeyde, imalatın daha az oligopolcü olan yapısının bir yansıması, ECLA, *Economic Survey of Latin America, 1970*, BM, New York, 1972, s. 271.
- 65 ABD vergi kanunları az gelişmiş ülkelerde elde edilen kârları desteklemiştir bunun sonucu, bu ülkelerin mutlak döviz gelirlerinin artması olmuştur.

- 66 Vernon, ABD otomobil endüstrisi için, bu sürecin yararlı bir özetini veriyor, *a.g.e.*, bölüm 2.
- 67 Vernon, *a.g.e.*, s. 15.
- 68 Vernon, aynı yerde.
- 69 Reserve Bank of India, *Foreign Collaboration in Indian Industry*, Bombay, 1968, s. 106-110.
- 70 Vernon'un işaret ettiği gibi, ihracat kısıtlamaları, gerçekten ihracatı kısıtma eğilimini yansıtmayabilir; fakat onun yerine, örneğin millileştirilmesi sözkonusu olan bağlı şirketin ihracatını sınırlamak için hukukî bir zemin hazırlayabilir ve böylece millileştirme ihtimalini azaltır. Vernon, aynı yerde, s. 17.
- 71 «Son yıllarda, kısıtlamalara rağmen ihracat yapıldığını birçok kez saptadık», National Council of Applied Economic Research (Ulusal Uygulanabilir Ekonomik Araştırma Konseyi), *Collaboration between Indian and Foreign Firms*, Delhi, 1969, s. 162, geçtiği yer: Vernon, *a.g.e.*, s. 17.
- 72 Şartlı türde olanlar, işbirliğine giren tarafın kendi ülkesine ya da şubelerinin, talî şirketlerinin, bağlı şirketlerinin v.b. bulunduğu ülkelere ihracat yapmasını yasaklayan anlaşmalardır.
- 73 UNCTAD, *Restrictions on exports in foreign collaboration agreements in India, 1971*, s. 18.
- 74 Mülkiyet, kaynaklar üstünde, kullanılabilir bir hakkı temsil ettiği için ve bu kaynakların verimliliğini, tarafların uyguladıkları herhangi bir ölçüte göre, güvence altına almak sözkonusu tarafların çıkarına olduğu için, salt bir hukukî varsayım olarak kabul edilmemeli, fakat artan, bir kontrolü getirdiği düşünülmelidir.
- 75 Son olarak Hirschman'ın 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Latin Amerika, örneğin Brezilya, için gösterdiği portfolyo yatırımının (yani, hisse senetlerinin borçlu ülkelerin yurttaşları tarafından «tekrar/yeniden satın alınması»nın) millileştirilmesi yönündeki eğilim, doğrudan doğruya ekonomik nedenlerden ileri geliyor. Yöresel ekonomilerde kapitalist üretici güçlerin, sosyal ilişkilerin ve kurumların sürekli gelişmesi, büyük bir ihtimalle bu tür hisselerin millileştirilmesine gittikçe artan bir şekilde yardımcı olacak. A.C. Hirschman, *How to Disinvest in Latin American and Why*, Essays in International Finance (Uluslararası Maliye Üzerine Yazılar), Princeton University, 1969, s. 10-11.
- 76 *Financial Times*, 18 Ocak 1973.
- 77 BM, *Economic Survey of Latin America, 1970*, «Özel Çalışmalar», s. 274.
- 78 Bu, teknolojik bağımlılık anlamına gelmez, çünkü, bu eğilim daha çok belirli sektörlerde ortaya çıkmakta ve uluslararası firmalar için ekonomik değeri kesinlikle teknolojinin yeniliğine (gerçekte daha çok «tek»liğine) bağlı. Üçüncü Dünya ülkelerinin teknolojik temeli geliştikçe, onlar da teknolojik uzmanlıklarını geliştirecekler ve böylece, bu bakımdan da, daha eşit bir uluslararası iş bölümü meydana gelecek.
- 79 Kabul edildiği gibi, bu gelişmeyi çözmek mümkün, fakat teknolojik bağımlılık görüşü o kadar irdelenmemiş ki, bu, çok ender yapılmış - eğer yapılmışsa.
- 80 Sutcliffe, aynı yerde, s. 190.
- 81 Örneğin, Afrika devletlerinde eğitim, bütçe harcamalarının % 25-30'unu kapsıyor. Latin Amerika'nın «know-how» için ABD şirketlerine yaptığı büyük ve artan ödemelerin, yönetim uzmanlığı ve hizmetlerinde, teknolojiye olduğundan çok daha yüksek oranda bir harcamayı oluşturduğu ve bunun, Japonya, Avrupa ve Kanada'nın yaptığı bu tür ödemelerden daha yüksek olduğu gerçeği, endüstrileşmenin gerektirdiği eğitim ve gerçekte bütün öğrenim sürecinin önemini gösteriyor. BM *Economic Survey of Latin America 1970*, New York, 1972 Böl. 4, Özel Çalışmalar, Böl. I, «Uluslararası girişimlerin büyümesi ve Latin Amerika'nın gelişmesine olan etkisi» s. 273.
- 82 Ki, bunun diğer herhangi bir yerdeki teknolojiden pek de farklı olması çok muhtemel.
- 83 Bu değişikliklerin bazılarının (sermaye malları endüstrilerinin, eğitimsel ilerlemenin, minerallerin işlenmesinin devlet tarafından desteklenmesi)

izlenen politika gereği olmasına rağmen, teknolojinin geliştirilmesi ana amaç değil. Yine de bunlar, teknolojik gelişmenin nesnel zeminini hazırlıyorlar. 84 *Financial Times*, 8 ve 11 Aralık 1972 ve 18 Ocak 1973.

85 Personelin «yerleştirilmesi», az gelişmiş ülkelerin, yabancı firmalara yüksek ve artan ödemeleri gerektiren, idari know-how elde etmelerinde çok önemli bir yer tutuyor.

86 Hindistan konusunda, Owen ve Sutcliffe (der.) *Theories*, s. 221'de P. Patnaik, («Imperialism and the Growth of Indian Capitalism»).

87 Örneğin, ileri kapitalist ülkeler arasındaki teknoloji transferinin maliyetine kıyasla. Bu nokta, genel olarak yabancı yatırımın katkısıyla ilgili.

88 Örneğin, UNCTAD, *The Channels and Mechanisms for the transfer of technology from developed to developing countries*, C. Cooper ve F. Serocovitch, 1971. TD/B/AC.5'de ileri sürüldüğü gibi.

89 Doğru, ödünç alınmış teknoloji değiştirildi, ama bu yine de, bağımsız endüstrileşme için gerekli olduğu şeklindeki ilk özgün kesin formülasyonu zayıflatıyor.

90 R. Murray, *Towards a new world economy*.

91 *Berkeley Journal of Sociology*, 1970, geçtiği yer: M. Klare, *War Without End*, New York, 1972, s. 13. (Bu tanımın üstünde ayrıca durmuyoruz, çünkü ögeleri baştan sona tartışmanın kapsamı içinde.)

92 Üçüncü Dünya'nın nüfusu hesaba katılırsa, göreceli birikim oranları ve düzeylerinin, her tür kendi kendini sürdüren uluslararası eşitsizliğin temelinde yatması gerektiğinden, inandırıcı bir şekilde savunulmuş olan, Murray'nin tanımını en önemlisi kabul ettik.

93 IMF 1970 Yıllık Rapor, Washington DC, s. 105.

94 1960, 1961 ve 1962 yılları, az gelişmiş ülkelerin global rezervlerinde bir düşüşe tanık oldular. UNCTAD 1969 Uluslararası Ticaret ve Gelişme Araştırması 1969, BM New York, 1969, s. 14.

95 IMF 1971 Yıllık Rapor, aynı yerde, s. 120 ve s. 11.

96 UNCTAD 1972 El Kitabı, aynı yerde, s. 22 ve 26.

97 *A.g.e.*, s. 22 ve 26.

98 Bkz. IMF 1971 Raporu, *a.g.e.*, s. 20 ve UNCTAD 1972 El Kitabı, s. 221'de tablo 5.1.

99 UNCTAD Gelişmekte olan ülkelerin ticaret imkanları ve sermaye ihtiyaçları, BM, NY, 1972, s. 20.

100 UNCTAD Uluslararası Ticaret ve Gelişme Araştırması 1971, aynı yerde, s. 95.

101 UNCTAD El Kitabı 1972, s. 32-3. Payların düşme hızları da yavaşladı.

102 Aşağıda öne sürülenler, esasta, Dünya Bankası 1971 Yıllık Raporu'na dayanıyor; s. 50-7.

103 *A.g.e.*, s. 50.

104 Dünya Bankası Raporu (*a.g.e.*, s. 55) ilginç bir örnek veriyor —Kolombiya. Hükümet, kısa vadeli kredilere aşırı bağımlılığı önlerken, üretkenliği amaçlayan kamu harcamalarını genişletmek için borç almıştı. Kamu borçlarının, mal ve üretim faktörü dışında hizmet ihracatına olan oranı, 1957'de % 5'ten 1963'te % 12'ye çıktı ve 1969'da % 8'e düştü.

105 Chenery, aynı yerde, s. 21-2.

106 Hindistan'daki 1968 borç ödeme krizinin, genellikle, bu konuda bir istisna olduğu, yardımın ani olarak düşmesi ve şartlarının ağırlaşmasından ileri geldiği kabul ediliyor.

107 İthalat ikamesinin sona ermesi nedeniyle, ekonomide durgunluk kâbinliği hevesinin hüsnükuruntudan ibaret olduğu, Brezilya'da açığa çıkmış bulunuyor.

108 Wells, bu varsayımı Brezilya için öne sürmüştü. *Latin America Review of Books*, İkbahar 1973, s. 114-15.

109 M. Barratt Brown, *Essays on Imperialism*, Spokesman Books, 1973, Bölüm III.

110 Lenin'in genel emperyalizm teorisi, teorik olarak yanlış kavranmış ve tarihî olarak kesinlik açısından yetersizdir.

111 Karşılıklığı önlemek için şurası belirtilmelidir ki, bir yandan, emperyalizmin «tarihî misyonu» bütün dünyada kapitalist sistemi yaymak ve üre-

tici güçleri geliştirmek iken, diğer yandan, ilk başta yarattığı eşitsizlik sistemi (ki bu sistemin eşitsiz öğeleri değişmekteydi) zaman zaman, belirli dönemlerde, ekonomik ilerlemeyi önleyen tarihî engeller yaratmıştır.

112 Hiç şüphesiz, bu sorunların emperyalizmden miras kaldıkları iddia edilecek ne var ki, sorunları çözmeye yönelen güçler de onun mirası. Ve miras ya da değil, her ne olursa olsun, sorunların sürmesi, temelde antagonist olmayan, geçerlikteki emperyalist-dış çevre gelişmelerine yüklenebilir.

113 Bkz. S. Amin, *The Maghreb in the Modern World*, Penguin Africa Library, 1970.

114 R. Ledda, «Some Problems of Analysis», *Marxism Today*, September 1969, s. 267. Ne var ki, yerli kapitalizmlerin emperyalizme hangi anlamda «bağlı» oldukları dikkatle tanımlanmalı ve ayırım yapılmalı. Örneğin, Brezilya, Libya, Mısır, Hindistan ve Meksika'yı karşılaştırım.

115 *A.g.e.*, s. 267.

KAPAN

HİKÂYELEER

HAKKI GÜMÜŞTAŞ

MAY YAYINLARI